

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	6
1.1. Історія становлення і формування наддержави	6
1.2. «Єдина наддержава»: причини виникнення.....	11
1.3. Ознаки «єдиної наддержави».....	16
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ГРАВЦІВ, ЩО ПРЕТЕНДУЮТЬ НА РАНГ «НАДДЕРЖАВА».....	28
2.1. США як світова наддержава	28
2.2. Китай, як потенційний претендент на звання «наддержава»	45
2.3. Росія, як латентний користувач наддержавних повноважень	54
РОЗДІЛ 3. ВИСВІТЛЕННЯ ВПЛИВУ НАДДЕРЖАВ НА ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	65
3.1. Структурно-функціональний аналіз подій за період 2000-2014 років в Європейському регіоні	65
3.2. Контент-аналіз впливових подій в Азійському регіоні	75
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	96
ДОДАТКИ.....	111

ВСТУП

Актуальність теми. Мегатенденцією сучасного світового й регіонального розвитку є становлення системи глобального неокolonіалізму. Вона приходить на зміну існуючої протягом декількох століть і зруйнованої в середині ХХ ст. світової колоніальної системи. Колоніалізм має економічне, політичне й культурологічне коріння, головні з яких – розвиток капіталізму, воля до влади (Ф. Ніцше), притаманні західній цивілізації прагнення до просторової експансії й агресивність (О. Шпенглер).

Віддавши мандат на управління, колишні наддержави, метрополії не втратили інтересу до своїх колоній. ХХ століття стало не тільки кінцем колоніалізму, але й початком неокolonіалізму. Останній почався відразу після катастрофи світової колоніальної системи в середині ХХ ст. Глобальний неокolonіалізм – сучасний напрямок глобалізації й практика імперіалізму. Він перетворює імперіалізм у глобалізм. Створюється єдина глобальна імперія, по-новому керована з однієї колективної (корпоративної) метрополії. Такою є вже не столиця (місто, звідки приїхали колонізатори), а держава або навіть сукупність держав. «Столицею» глобальної імперії можна вважати США; увесь інший світ перетворюється в одну глобальну неокolonію. Основний принцип глобального неокolonіалізму: «одна метрополія - одна колонія».

Становлення глобального неокolonіалізму пов'язане, як відзначено вище, з тенденцією глобалізації. Протягом ХХ ст. починаючи із вчення про біосферу В.Вернадського й концепції ноосфери П. Тейяра де Шардена, наука переконливо демонструвала, що сучасний світ являє собою єдину систему. Екологічна криза 60-х років ХХ ст. показав, що відтепер світ може нормально розвиватися тільки як єдине ціле, інакше йому не впоратися зі стрімко зростаючими проблемами. «Зелений» рух переконав суспільну свідомість у тому, що ще раніше проголосила наука. Було сформульовано положення, що людство у принципі вже може свідомо й планомірно

управляти власним глобальним розвитком, і рівень сучасної техніки дозволяє вирішувати самі складні завдання, що виникають на цьому шляху. І найбільш потужні фінансові кола Заходу вирішили: раз потрібний центр управління глобальним розвитком і його можна створити, то ми й створимо його. Потрібні загальні зусилля з управління світом – ось ми й організуємо й очолимо їх, і за допомогою наших коштів здійснимо це керування. Людство нині змінює глобальне природне середовище, а ми глобально змінимо й середовище соціальне.

Виходячи із викладеного тема дослідження «Наддержава у формуванні регіональної політики» представляє собою актуальну наукову проблематику.

Мета дослідження – проаналізувати як саме та чому наддержави втручаються в політичне життя інших акторів міжнародних відносин. Означена мета передбачає вирішення таких науково-дослідницьких **завдань**:

- розглянути історія становлення і формування наддержави;
- проаналізувати причини виникнення «єдиної наддержави»;
- дослідити ознаки «єдиної наддержави»;
- виявити ознаки США як світової наддержави;
- розглянути особливості Китаю як потенційного претенденту на звання «наддержави»;
- дослідити розвиток Росії, як латентного користувача наддержавних повноважень;
- провести аналіз подій за період 2000-2014 років в Європейському регіоні у контексті впливу наддержав на ці процеси;
- розглянути з точки зору політики наддержав впливові події в Азійському регіоні.

Предмет дослідження – характер і особливості впливу наддержав на стратегічно важливі регіони.

Об'єкт дослідження – вплив наддержав на регіональні сили, та формування ними політики.

Структура роботи. Структурна дана наукова робота складається зі вступу, 3 розділів, які містять у своєму складі підрозділи, висновків, списку використаних джерел і літератури (148 позицій), а також додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

1.1. Історія становлення і формування наддержави

Поняття суверенітету (від фр. *souveraineté* – верховна влада) запроваджене в обіг у XVI ст. Суверенітет розуміється як незалежність держави в зовнішніх й верховенство у внутрішніх справах.

Проблему державного суверенітету обґрунтував у роботі «Шість книг про республіку» (1576 р.) французький політичний мислитель і правознавець Ж. Боден (1530-1596) у полеміці з католицькою церквою, яка в особі Ватикану претендувала на вищу владу в європейських державах, у т.ч. і на те, щоби ставити й зміщати монархів і управляти ними. Ж.Боден визначав суверенітет як абсолютну й довічну владу в державі монарха або, рідше, аристократії або народу. Він сформулював ознаки суверенітету: абсолютність, неподільність, безперервність у часі, незалежність, невідчужуваність. Ж.Боден вважав, що європейські держави повинні звільнитися від влади Папи Римського й мати самостійність у прийнятті рішень, що стосуються державних справ.

«Держава є здійснення суверенною владою належного управління», – писав він [3, с. 303]. Государ не владний над законами Бога й природи. «Однак необхідно, щоб суверени не підкорялися велінням інших людей і щоб вони могли давати закони підданам і скасовувати, позбавляти сили пошуку закони, замінюючи їх іншими, чого не може робити той, хто підлеглий законам і людям, які мають право йому веліти» [3, с. 305]. За межами його розгляду залишається питання про те, чи володіють суверенітетом ті люди, які наділені правом ухвалювати політичні рішення, або ж увесь народ, що живе на даній території.

У XVII ст. англійський філософ і політичний діяч Т. Гоббс (1588-1679) обґрунтував суверенітет держави та її монополію на владу. Т. Гоббс вважав, що «відмінність держав полягає у відмінності суверена, або особи, що є

представником усіх і кожного з маси людей» [3, с. 322]. Таким чином, «держава є єдина особа, відповідальною за дії якої зробила себе шляхом взаємного договору між собою величезна кількість людей, для того щоби ця особа могла використовувати силу й засоби всіх їх так, як визнає за необхідне для їхнього миру й загального захисту» [3, с. 322].

Поняття народного суверенітету виникло в XVIII ст. Основоположник вчення про народний суверенітет французький мислитель Ж.-Ж. Руссо (1712-1778) в епоху боротьби з абсолютною монархією й владою двох вищих класів – феодалів і священників – стрижнем політичної концепції зробив уявлення про народний суверенітет як здійсненні загальної волі. «За Суспільним договором, – пише Руссо, – людина втрачає свою природню волю й необмежене право на те, що її приваблює й чим вона може завладіти. Здобуває ж вона громадянську свободу й право власності на все те, чим володію» [3, с. 428]. Суверен, за Руссо, утворюється із приватних осіб як єдність. Народ як суверен і носій і виразник загальної волі може бути представлений тільки самим народом. Законодавча влада повинна здійснюватися самим народом-сувереном безпосередньо.

Руссо не списував свої уявлення про народний суверенітет і загальну свободу з дійсності, він мріяв в абсолютистській державі. Після Великої французької революції можна було заявити про втілення цих ідей. Але в дійсності ідеї рідко здійснюються в первозданному виді. Звідси й дискусія про те, чи втілюється в життя після катастрофи монархії й ствердження республіки те, про що мріяв Руссо. Французька конституція, прийнята після Великої французької революції, зробила кроки у напрямку народного суверенітету: право оголошувати війну й укладати мир було передано нації; жоден член Національних зборів Франції не повинен був перебувати на державній службі, бути чиновником тощо. Чи досить цього, щоби говорити про наявність народного суверенітету, особливо якщо врахувати швидкий прихід до влади Наполеона? Якщо і є щось, що можна назвати квазіспільною волею народу, то концепція народного суверенітету набагато більш

проблематична. Виникає, здавалося б, просте питання: в інтересах кого або чого повинні ухвалюватися політичні рішення: в інтересах більшості або меншості населення країни, вищих ідеальних цілей тощо.

У XIX ст. в епоху боротьби, що підсилилася, європейських націй за свою незалежність і звільнення від влади імперій, а також у XX ст. особливу актуальність набуло поняття національного суверенітету як права націй на самовизначення. У сучасній політології співвідношення державного, народного й національного суверенітету є предметом дискусії. Більшість учених схиляються до того, що народний і національний суверенітет лежить в основі суверенітету державного, який є похідним від них. У кожному разі всі три аспекти поняття суверенітету – верховне право держави, право народу визначати свою долю, верховне право націй на самовизначення – заслуговують на увагу.

На зорі глобалізації у 1954 р. виник Більдербергський клуб – об'єднання потужних фінансових і політичних груп. У 1973 р. була створена Тристороння комісія (до США й Західній Європі додалася Японія).

Система глобального неоколоніалізму будується Заходом як єдине ціле за принципом вертикального структурування. вважається, начебто якась «невидима рука» ринку управляє західною економікою. Фактично й ринком, і економікою, і державою, і суспільством у цілому вже управляє цілком видима, хоча й прихована рука надекономіки-наддержави, виконавчим органом якої є грошовий механізм. Це не абстрактний «Левіафан», а цілком конкретне коло осіб, що володіють головними державними й приватними фінансовими установами - банками, страховими компаніями, великими фірмами й концернами, що контролюють колосальні суми грошей і виконуючі функції, аналогічні функціям банків. Ще в першій половині XX ст. Т. Драйзер писав, що в США 350 сімейств контролюють 95% усіх багатств країни, називаючи серед найбільших з них – Рокфеллерів, що зробили капітал на нафті, Морганів – на сталі, Вандербільтів – на будівництві залізниць. Наразі династична влада «князів капіталу» управляє економікою

другого рівня, що використовує матеріальні цінності, які створює економіка першого рівня. Символічна, віртуальна економіка, в якій циркулюють суми «умовних грошей», у багато десятків раз переважаючі суми, що працюють в реальній економіці, і становить основу надвлади, яку ніхто не обирає [131, р.40].

Правити миром економіці другого рівня дають можливість не тільки величезні суми, що циркулюють у ній, але й пріоритет грошей як вищої цінності західного суспільства, що нав'язується усьому світу.

Особливістю сучасного глобального неоколоніалізму є те, що фактична система влади й господарства західного світу такі, що державність і економіка окремо взятих країн усе більш стає номінальною, а частина державності, очолювана звичайно главою виконавчої влади (президентом, канцлером, прем'єр-міністром), виконує функції учасників і представників грошового механізму, тобто надвлади, що акумулює в собі вищий контроль над усіма аспектами суспільства.

Водночас у терміні «надвлада» не дається її змістовна характеристика. Оскільки це влада грошей, можна використовувати поняття фінансократії, маючи на увазі, що можновладці вищого рівня одержують свої доходи не за рахунок експлуатації найманих робітників і вкладання коштів у виробництво, а у вигляді плати за послуги й відсотки за кредити, тобто збагачуючись завдяки фінансовій політиці. Використовується також назва «транснаціональний глобальний суб'єкт».

Якщо основним ресурсом влади в епоху Стародавнього світу, Середньовіччя й Відродження виступає примушування, безпосередня фізична сила, в період Нового часу – багатство, грошовий капітал, то в період Новітнього часу основним засобом реалізації державно-владних відносин у системі влади й державного управління, особливо в другій половині ХХ – на початку ХХІ століть, поступово стає інформація, знання в його різноманітному вигляді. Отже, в епоху Нового й Новітнього часу, коли спостерігається відносно високий рівень розвитку соціально-економічних і

політичних інститутів, який забезпечує процвітання капіталістичної формації і перехід розвинених країн світу до постіндустріального інформаційного суспільства, створюються сприятливі умови для найбільш повного прояву в життєдіяльності соціально-неоднорідного суспільства взаємозв'язку між суб'єктом і об'єктом влади. Даний взаємозв'язок зумовлює розвиток державно-владних відносин, ідеології державотворення шляхом активізації легітимної взаємодії суб'єкта та об'єкта влади, що і складає провідну тенденцію розвитку ідеології державотворення в епоху, яка розглядається. Дана тенденція обумовила становлення й розвиток демократичної моделі державного управління, що панує зараз у сучасному світі.

1.2. «Єдина наддержава»: причини виникнення

Мегатенденцією сучасного світового розвитку є становлення системи глобального неокolonіалізму. Вона приходить на зміну існуючої протягом декількох століть і зруйнованої в середині ХХ ст. світовій колоніальній системі. Колоніалізм має економічне, політичне й культурологічне коріння, головні з яких – розвиток капіталізму, воля до влади (Ф. Ніцше), властиві західній цивілізації прагнення до просторової експансії (О. Шпенглер) і агресивність (М. Данилевський).

Система глобального неокolonіалізму будується Заходом як єдине ціле за принципом вертикального структурування. Вважається, начебто якась «невидима рука» ринку управляє західною економікою. Фактично й ринком, і економікою, і державою, і суспільством у цілому вже управляє цілком видима рука «надекономіки-наддержави», виконавчим органом якої є грошовий механізм.

Глобальний неокolonіалізм – це сучасна система нерівноправних (економічних і політичних) відносин, нав'язана західними країнами іншому світу, заснована на їхній військовій силі й діяльності монополістичного капіталу, міжнародних фінансових організацій і ТНК. Відповідно, можна виділити два тісно пов'язані між собою види глобального неокolonіалізму – військово-політичний і фінансово-економічний.

Неокolonіалізм – новий вид відносин, коли на додаток до прямого політичного підпорядкування використовуються фінансово-економічні засоби, засновані на військовій і економічній силі. Він застосовує більш тонкі й не помітні на вид механізми, але суть залишається колишньою – нерівноправні відносини й використання ресурсів підпорядкованих країн.

У результаті в неокolonіальних країнах перебуває й вирощується місцева еліта, що виражає інтереси метрополії. Головною особливістю, що відрізняє колективний (корпоративний) неокolonіалізм від традиційного колоніалізму є те, що управляють країною представники корінної нації, що

становлять правлячу еліту неоколоній, але управляють в інтересах метрополії. Управління – це не настільки жорстко й лінійно, як при колоніалізмі, оскільки за умов неоколоніалізму формується єдина метрополія, що здійснює керівництво всіма неоколоніями.

В умовах неоколоніалізму визначною стає роль наддержав, якими є провідні країни-метрополії. Висока динаміка розвитку міжнародних відносин та переструктуризація геополітичного простору з граничною гостротою обумовили необхідність розробки нових підходів, концепцій, напрямів та парадигм до класифікації міжнародних відносин. Нові реалії міжнародних відносин свідчать про нерівномірність розвитку і потенціалу держав, що вимагає в умовах мирного співіснування і суперництва.

Асиметричність – це об'єктивна реальність у системі міжнародних відносин і тому її заперечення може призвести до небезпечних політичних наслідків. Внаслідок істотних відмінностей між суб'єктами двосторонніх відносин виявляється неоднаковим і коло розв'язуваних ними завдань. Наслідком фактичної асиметрії в системі міжнародних відносин є і те, що суб'єкти займають в ній різне по авторитету і впливу місце.

Крах біполярної системи міжнародних відносин і формування однополярної системи з елементами поліполярності зумовили суттєві геополітичні трансформації і викликали потребу у якісно нових підходах щодо класифікації системи міжнародних відносин.

У сучасних умовах американське лідерство обумовлює домінування асиметрії в системі міжнародних відносин. Процеси глобалізації в значній мірі носять американоцентричний характер. У найближчому майбутньому малоімовірна поява у США суперника, здатного претендувати на світове лідерство. Асиметричний формат взаємодії є властивим для усіх відносин США з третіми сторонами, в основу яких закладено принцип обумовленості. Американська перевага у світі є реальним фактом, а не ревізійністською аспірацією. Але чим більше Вашингтон буде відступати від принципу багатосторонності, тим більшою буде ймовірність протипаги.

Деякі геополітики між тим не заперечують позитивної ролі гегемонізму у підтриманні міжнародного порядку. Так, З.Бжезинський вважає, що «оскільки створення світового уряду неможливо, його функції в сучасних умовах в змозі виконати єдина наддержава - США». Саме їй належить здійснити історичну місію - регулювання міжнародних відносин з метою їх упорядкування [103, с. 24].

На думку західних політологів роль стабілізатора міжнародного порядку відіграють США [138]. Дж.Холл і Т.Пол займають більш обережну позицію, називаючи нинішній міжнародний порядок «напівуніполярних», оскільки США не можуть встановити абсолютне панування над світом з урахуванням великих ядерних потенціалів Росії, Китаю та Індії [141].

Цілком очевидно, що геополітичне суперництво та різне співвідношення величин суб'єктів створюють підстави для домінування в світовій системі асиметричних відносин. Асиметрія, будучи невід'ємним атрибутом та рушійною силою еволюції міжнародних відносин, в цілому не перешкоджає встановленню стійкого міжнародного порядку. Сам порядок геополітики розглядають як баланс стратегічних інтересів, який ставлять під сумнів ті держави, які претендують на гегемонію у світі.

Конфігурація світової системи на різних історичних етапах зазнає суттєвих змін. Відповідно міняються і ролі, і місце суб'єктів у міжнародній політиці. Неореалісти типологізують форми міжнародної структури у відповідності з кількістю в ній полюсів сили. Як правило, вони виділяють монополярний, біполярний і поліполярний типи міжнародного порядку. При різних типах системи міжнародних відносин асиметрія зберігає свою сталість, але найбільш вона проявляється в однополярній системі.

Дискусії про парадокси асиметричних відносин в міжнародній політиці підіймають питання про співвідношення сили, норм і цінностей в організації міжнародної системи. Наукові розробки Р. Кейгана стимулюють дискусії про парадокси «сили слабкого» і «слабкості сильного» провідних гравців світової політики. Звернення до проблеми забезпечення безпеки знову нагадує про те,

що поняття сили є комплексним і не визначається сукупністю силових, економічних і людських ресурсів і що в умовах реальних конфліктів перевагу у військовій силі може бути компенсовано за рахунок знаходження уразливих місць у сильного противника [43].

Як зазначив М.Мандельбаум, «вся величезна військова та економічна міць США не може забезпечити те, що лежить поза сили зброї і влади грошей». Стосовно «сьогоднішньої ситуації асиметричних зіткнень необхідною умовою безпеки є єдність ціннісно-нормативного простору, в якому більшість учасників взаємодії дотримувалися б правил гри без примусу» [136].

В умовах модернізації системи міжнародних відносин спостерігається взаємодія суб'єктів з нерівнозначними величинами. Залежно від потенціалів суб'єктів, нерівних їх можливостей захистити свій суверенітет, а також їхнього місця в ієрархії міжнародних відносин, усі держави прийнято поділяти на наддержави, великі держави, середні, малі і мікродержави.

Наддержави є уособленням світового полюсу сили і здатні справляти вплив на всю світову систему міжнародних відносин. Наддержава, володіючи зброєю масового знищення, здатна до масових руйнувань планетарного масштабу. Могутність наддержави виключає можливість поразки у війні з будь-якою іншою державою чи коаліцією держав, якщо в таку коаліцію не входить інша наддержава.

На відміну від наддержав, великі держави хоча і справляють істотний вплив на світовий розвиток, їхнє домінування у світі обмежене. Вони нерідко прагнуть відігравати світову роль, але реальні можливості великих держав, обмежуються домінуванням в певному регіоні або в окремій сфері міжнародних відносин.

Середні держави спроможні впливати лише на своє близьке оточення і їхні претензії мають регіональний вимір. Це відрізняє середніх держав від малих, вплив яких на найближче оточення є надзвичайно слабким. Однак малі держави володіють достатніми ресурсами, щоб захистити свою

незалежність та територіальну цілісність. Але відсутність економічного і воєнного потенціалу обмежує поведінку малих держав на міжнародній арені, які залежать від держав, котрі мають ці можливості.

Мікродержави, які займають найнижчий щабель в ієрархії держав, не мають зовнішньополітичних претензій і не здатні захистити свій суверенітет власними силами.

Вище зазначені типи держав складають певну ієрархію міжнародних відносин, згідно із якої можна виділити цілу систему симетричних та асиметричних відносин. У даному випадку можна застосувати постулат «де застосовна симетрія, там застосовна і асиметрія, і навпаки».

Симетрична взаємодія формується між суб'єктами одного рівня ієрархії, тобто між наддержавами, великими державами, середніми державами, малими державами і мікродержавами. Відповідно асиметричними відносинами будуть вважатися відносини між державами, які знаходяться на різних щаблях ієрархії. Приміром, відносини між наддержавою та державами нижчих рівнів ієрархії, відносини між великими й середніми державами, відносини між середніми й малими державами, відносини між малими державами і мікродержавами [4, с. 25].

Процес конструювання ієрархічних рівнів в структурі міжнародних відносин - процес неперервний і динамічний, в ході якого може відбуватися зміна статусів суб'єктів. Дана обставина спонукає держав перебудовувати свою зовнішню політику з метою забезпечення національних інтересів та підтримування продуктивного діалогу з провідними акторами світової політики.

Наразі тектонічні зрушення системи міжнародних відносин у бік монополярності зумовлюють панування асиметричності в цій системі. Однополярний світ характеризується наявністю глибокої асиметрії у міжнародних відносинах, оскільки всі держави світу в більшій або меншій мірі формують відносини зі світовим лідером – США.

1.3. Ознаки «єдиної наддержави»

Базовою ознакою «єдиної наддержави» означає наявність в собі імперських/неоімперських стратегій.

Поняття імперії та побудови її стратегій не новий предмет в історії та теорії міжнародних відносин. Однак застосування цього терміну щодо розподілу влади в міжнародній системі останнім часом (з кінця 90-х років двадцятого століття) стає все більш популярним. З розпадом великих імперій на початку ХХ ст. це поняття з практичної площини перейшло переважно в теоретичну, ставши предметом досліджень та дискусій. Тривалий час у науковому середовищі тема імперій не користувалася особливим попитом: більша частина дослідників намагалися її уникати, а праці, присвячені цій темі, були поодинокі. Лише після розпаду Радянського Союзу (який більша частина дослідників визнає імперією де-факто) можна відзначити своєрідний сплеск дебатів щодо імперій та імперських стратегій, насамперед у контексті місця та дій Сполучених Штатів на світовій арені.

Сьогодні жодна держава не використовує термін «імперія» щодо власної політичної системи. Своєрідний виняток становить Японія, де імператор залишається символом держави та єдності народу, але це непереконливий приклад, бо збережена в країні традиційна форма правління не підкріплена реальною здатністю здійснювати імперський вплив (хоча деякі фахівці не відкидають можливості її набуття в майбутньому). Водночас, навіть зважаючи на відсутність у сучасному світі «імперій де-юре», неможливо заперечити проти того, що дії певних держав чи державних утворень на світовій арені носять яскраво виражений імперський характер. Також у науковій літературі все частіше можна зустріти застосування поняття «імперія» в дещо новому сенсі: як великої держави (чи державного утворення), що поширює свій вплив не шляхом прямого диктату, а завдяки так званій «м'якій силі» – міжнародній привабливості культури країни, її ціннісних уявлень, суспільних інститутів, моделі розвитку чи за допомогою

економічних важелів. Таким чином, ми можемо говорити про існування у світі імперських стратегій або, якщо взяти до уваги достатньо тривалий час, що вже минув після розпаду останньої колоніальної держави (імперії), – неоімперських.

Термін «імперія» – один із найбільш складних для чіткого визначення, бо за часи свого існування це поняття було наділене цілою низкою семантичних відповідників. Ще у XVIII столітті Ш. Л. Монтеск'є в праці «Про дух законів» (1748) звертався до імперії як до одного з об'єктів свого політико-правового аналізу, демонструючи дію тих чи інших норм та законів у специфічних умовах даної політичної системи. Велика Радянська Енциклопедія визначає імперію як «монархічну державу, головою якої є імператор; велику державу, що має значні колоніальні володіння, зауважуючи, що імперію утворюють метрополія та її колонії» [16].

Дане визначення багато в чому суперечить поглядам сучасних дослідників. Зокрема, німецький стратег Г.Мюнклер розглядає поняття імперії, відокремлюючи його від поняття держави, яка, за його словами, підпорядковується зовсім іншим імперативам та логіці поведінки, ніж імперія. Ця відмінність, на його думку, проявляється у багатьох сферах – від форм інтеграції населення всередині держави до прикордонних питань [137, р. 4–5]. М. Хардт та А. Негрі вважають питання кордонів імперії наріжним: визначаючи імперію, вони зауважують, що, на відміну від держави, імперія не має кордонів, її велич не обмежується ані простором, ані часом [102, с. 14]. У свою чергу М. Дойл визначає імперію як систему взаємодії між двома політичними суб'єктами, один з яких, домінуюча метрополія, здійснює політичний контроль над зовнішньою та внутрішньою політикою залежної периферії [126, с. 12].

Продовжуючи та розвиваючи дану тезу, О. Мотиль визначає імперію як ієрархічно організовану політичну систему, що має втулкоподібну будову – як колесо без ободу, – в якій центр альні еліта та влада домінують над периферійними елітами і спільнотами, діючи як посередники в їхніх

важливих взаємодіях і спрямовуючи потоки ресурсів від периферії до центру і знову до периферії [61, с. 19].

Питання виникнення імперій нового типу розглядають у дослідженні Р.Лопата та Н. Статкус, вони аналізують імперії, виходячи з трьох концепцій: класичної, неокласичної й постмодерністської. В рамках постмодерністських та неокласичних концепцій точаться дискусії про нові форми імперії. Якісне розходження між «класичною» (минуле) і «неокласичною» (сучасність) версіями можна відчутти, аналізуючи основи імперської влади й відносин між «імперським центром» і «периферією». На їхню думку, «тверда» (військова) сила, що домінувала в минулому, на основі якої створювалися «класичні» імперії не поступається місцем «м'якій» (економічній, соціальній і культурній), як це заявляють класики, а доповнюється «м'якою». У той же час відносини підпорядкування між імперським центром і периферією стають менш формалізованими та офіційними [134, с. 27].

Аналіз вищезгаданих трактувань поняття імперії дає нам певне уявлення про даний тип політичної системи, але разом з тим жодне з обґрунтувань окремо, на нашу думку, не можна вважати повним. З огляду на те, що основним об'єктом нашого дослідження є саме імперські стратегії, найбільш важливою для нас є не структура, а насамперед функції та цілі імперії. В цьому контексті необхідно виділити ряд специфічних рис та умов виникнення й існування імперій:

1) Першою та найважливішою умовою є ірраціональний потяг до абсолютної безпеки. Саме цим, зокрема, обумовлене прагнення імперії до постійного розширення своїх володінь, тобто залежних, підконтрольних (а значить, відносно безпечних) територій [75, с. 59].

2) Незважаючи на популярну нині тезу, про посилення ваги в сучасних міжнародних відносинах т.зв. «м'якої сили» (soft power), що означає вплив у світі та міжнародну привабливість культури країни, її ціннісних уявлень, суспільних інститутів та моделі розвитку, однією з визначальних рис імперії

є її військова могутність. Лише за умови значної переваги «центр» може домінувати, тобто здійснювати контроль над «периферією».

3) Ще однією визначальною рисою імперії є ірраціональне прагнення до глобального домінування, заснованого на поширенні сакральної істини; імперія – місіонер за своєю природою. Тому в неї, за визначенням, не може бути сталих кордонів: вона глобальна й вічна, тому що її ідейні основи – абсолютні істини й цінності віри [75, с. 59]. Імперські кордони є тимчасовими та напівпрозорими: вони існують для тих, хто поруч, але не для самої імперії.

4) Для імперій характерна наявність імперської ідеології; будь-яка імперія – це тип ідеократії, проектування однієї або декількох ідей (системи цінностей) у геополітичному просторі, а також у структурах, призначених для їх поширення й функціонування [75, с. 58]. Саме імперська ідеологія виступає своєрідним теоретичним фундаментом імперій та імперських стратегій.

5) Концентрація влади та сили в «імперському центрі»; імперії притаманна специфічна форма структури відносин – «центру» та «периферії», яка проявляється в контролі та домінуванні з боку центру [134, р. 28]. Тому закономірно, що подібне домінування можливе лише за наявності у «центру» необхідної кількості владних та силових ресурсів.

6) Наявність «імперської периферії» (залежних суб'єктів); зрозуміло, що імперія неможлива без «імперського центру», а також периферії, якою він керує [134, р. 30]. Треба зауважити, що відносини центру й залежних територій можуть носити досить різний характер: іноді периферійні еліти та влада володіють досить високою свободою дії, але всі важливі рішення ухвалюються за участю «центру».

7) Необхідною умовою для створення імперій є специфічна структура відносин, що виражається в домінуванні «центру» над «периферією»; ця ієрархічна природа відносин являється невід'ємною рисою будь-якої імперії.

8) Також імперії властиве місіонерське сприйняття навколишнього світу; виходячи з упевненості в неповторності та унікальності власної

культури та ідеології, імперія прагне поширити їх на весь навколишній світ. Імперія завжди характеризувала себе як передову цивілізацію, етнічне та/ або етичне (релігійне) співтовариство. Місія всіх класичних імперій полягала в тому, щоб виховати (навернути у свою віру) або принаймні стримувати «варварів», що ними є всі поза імперією [75, с. 59]. Однією з характерних рис неоімперських формувань є зворотна спрямованість даного процесу, коли сусідні держави, навпаки, самі тягнуться до імперії, її можливостей та цінностей.

9) В імперії немає громадян, лише піддані; керуючись власною ідеологією, імперії просувають обумовлену правителем політичну культуру й деспотичні (монархія, султанат) або авторитарні (хунта, диктатура) політичні режими. Це закономірно, оскільки сенс існування імперії – втілення за допомогою стратегії ідеї, земною проекцією якої вона, власне, є. Тому людина й у цілому населення імперії не можуть бути ким-небудь іншим, ніж виключно засобом здійснення імперської стратегії [75, с. 60].

Застосовуючи наведені характеристики під час аналізу зовнішньої політики певних держав чи державних утворень, їх дій на міжнародній арені та характеру відносин з іншими країнами, ми можемо трактувати ті чи інші кроки як імперську поведінку. У випадку, якщо ці дії носять системний характер, то йдеться вже про імперську політику. Якщо ж ця політика ґрунтується на специфічному загальнонаціональному світосприйнятті, яке склалося історично та не допускає іншого сценарію поведінки, ми можемо говорити про імперську або, як ми вже погодили, – неоімперську стратегію.

Власне поняття стратегія прийшло до нас із військової справи, де означало засіб досягнення перемоги у війні. Ця категорія не нова, однією з перших праць на тему стратегії є трактат «Про військове мистецтво» легендарного військового мислителя Стародавнього Китаю – Сунь-цзи, що був написаний у IV ст. до нашої ери. Він покладений в основу стратагемності – специфічної риси традиційної китайської політичної культури, що являє собою поєднання мистецтва побудови стратегій із розставлянням пасток для

суперників. Пізніше поняття стратегія увійшло до загального використання, воно означає загальний недеталізований план досягнення далекої та складної цілі.

Отже, на сучасному етапі держава (чи державне утворення), яка під час розробки та втілення власної зовнішньополітичної стратегії спирається на імперську ідеологію, переслідує імперські цілі та має достатньо можливостей для подібних амбіцій, є носієм неоімперської стратегії. Основною умовою для прийняття певною державою імперської стратегії за основу зовнішньої (а подекуди й внутрішньої) політики, є її впевненість у власній могутності, тобто наявність переважаючого військового потенціалу. В сучасному світі є лише один засіб, здатний забезпечити подібну суттєву перевагу в силі, – це ядерна зброя. Але в той же час об'єктивно даний вид озброєння через глобальну небезпеку його застосування є, ймовірно, своєрідною страховкою, гарантією переваги чи засобом стримування, але аж ніяк не інструментом для досягнення конкретних цілей, оскільки жодній імперії непотрібні знищені радіацією території. Тож хоча неоімперські стратегії й спираються на «тверду силу», їх намагаються максимально адаптувати до актуальних умов та тенденцій у світовій політиці з метою уникнення прямих конфліктів під час досягнення цілей. Дана позиція набуває особливої ваги в контексті процесів глобалізації, які починають відігравати визначальну роль у більшості сфер соціально-політичного життя у сучасному світі.

Вважається, що джерела глобалізації знаходяться в XVI–XVII ст. – добі економічного процвітання Європи та великих географічних відкриттів, що надзвичайно розширили економічні та політичні обрії. Але справжній розвиток глобалізації почався в середині XX століття, після Другої світової війни. Прискорення глобалізаційних процесів проявилось в багатьох галузях суспільного життя: економіці, політиці, соціальній та культурній сфері. Цьому сприяли розвиток та поліпшення технологій, насамперед у галузі транспорту та комунікацій. З'явилась можливість швидких морських,

залізничних та повітряних перевезень, також став доступним міжнародний телефонний зв'язок.

Поступово зменшувалися бар'єри для міжнародної торгівлі: для цього в 1947 р. між 23 державами було укладено Генеральну угоду з тарифів і торгівлі, яка виконувала функції міжнародної організації. Кожна з країн-членів погоджувалася забезпечити іншим рівний і недискримінаційний режим торгівлі. В 1995 на її базі 75 учасниками Угоди було створено Світову організацію торгівлі, до якої згодом ввійшли більше 20 держав. Також глобальні процеси розповсюдилися на сферу культури, відбувався розвиток міжнародного спілкування завдяки новітнім засобам комунікації, Інтернету.

Різні спеціалісти та дослідницькі школи, залежно також від наукової галузі, визначають глобалізацію по-різному. Так політологи в цілому вважають, що це об'єктивний процес реструктуризації та якісного розвитку міжнародного середовища або глобальної соціально-економічної системи [114, с. 28]. Прихильники реалістичної парадигми розуміють глобалізацію як результат перемоги Заходу в «холодній війні» з СРСР і закономірний процес поширення гегемонії єдиної наддержави (США) на іншу частину світу. Подібної думки дотримуються неомарксистичні, вони трактують цей термін як цілеспрямовану стратегію американського імперіалізму, що має на меті остаточне закріплення економічної нерівності у світі та експлуатацію «периферійних» і «напівпериферійних» регіонів та держав монополіями «світового центру» [114, с. 28]. У свою чергу неоліберали вбачають у глобалізації процес поступового подолання державами своїх вузьких егоїстичних інтересів і становлення співтовариства цивілізованих країн, що є наслідком взаємодії національних економік, інтернаціоналізації фінансів і посилення ролі ТНК у світовій економіці [17]. Також терміни «глобалізація» чи «епоха глобалізації» вживають для характеристики постбіполярної міжнародної системи, що наступила після закінчення в 1989 р. «холодної війни». Ця епоха має кілька назв, зокрема постмодернізм, інформаційне

суспільство, постіндустріальне суспільство, але найбільш популярним та вживаним у наукових колах став саме термін «глобалізація» [10].

Зміни на геополітичній карті світу, що суттєво вплинули на взаємини держав у рамках постбіполярної системи міжнародних відносин, поява та підсилення ролі нових чинників (насамперед економічних) на світовій арені відкрили перспективи розвитку для багатьох країн. Епоха глобалізації відкриває низку нових можливостей для розробки та втілення імперських стратегій. Це зумовило відповідну реакцію держав, чия історія та самоідентифікація у світі заохочує подібні амбіції. Так, наприклад, Китай сприймає нові реалії з погляду потенціального реваншу у світовій політиці, відродження колишньої величі в сучасних умовах. Китайські державні діячі добре розуміють, що лише потужна економіка – це ключ до геополітичних дверей, і максимум зусиль було зосереджено на її побудові.

Спочатку ці наміри майже не розглядалися іншими державами як геополітичний виклик, але досить швидко з'явилися побоювання щодо намірів країни з такими людськими та природними ресурсами, як КНР. Вміння чітко оцінити обставини та прилаштуватися до умов сьогодення, що розвивалося протягом тисячоліть у китайській політичній практиці, було перенесено Пекіном у сферу міжнародних відносин, зокрема, економічних. Китай успішно інтегрує власні стратегічні плани в міжнародну ситуацію. Він не робить гучних заяв, але методично й поступово зміцнює свої позиції на міжнародній арені та відповідно до прогнозів дослідників за рівнем економічного розвитку може в найближчому майбутньому наздогнати Сполучені Штати, ставши другою за могутністю наддержавою у світі [148, р.93].

Сучасна стратегія розвитку Російської Федерації теж демонструє поступове повернення до імперської парадигми. Керівництво РФ усе частіше звертається до великодержавної риторики минулого під час важливих заяв чи при розробці та здійсненні зовнішньої політики. Звичка до ролі «старшого брата» щодо пострадянських держав та всіх слов'янських народів, що є

проекцією по-імперськи «месіанського» світогляду – сприйняття себе як визволителя та захисника своїх «молодших братів» (починаючи від татаро-монгол, османів та німців, закінчуючи «пролетарями всього світу») проявляється в прагненні контролю над цими країнами [134, р. 39–40].

Ще одним проявом прихованого російського імперіалізму в контексті незмінної позиції «загального благодійника» є агресивна ідеологічна пропаганда відносно держав, які входили до сфери впливу Москви, в котрій повсякчас наголошується, що народи цих країн симпатизують Росії та прагнуть об'єднання, і лише їхнє керівництво стоїть на заваді [134, с. 40]. Сьогодні імперська стратегія РФ базується на оновлених принципах антиамериканізму та ідеї протиставлення російської «суверенної демократії» і ліберальної демократії євро-американського зразка [39, с. 30]. Також одним із каменів спотикання між геополітичними гігантами є питання об'єднаної Європи, яка поки що є окремим полюсом сили на світовій арені, але і США, і Росія завжди прагнули максимально посилити свій вплив на цей регіон: Вашингтон шляхом інтеграції країн-членів ЄС до спільних міжнародних інституцій, Москва ж сподівається розіграти енергетичну карту, використавши залежність від поставок для тиску, у тому числі політичного [39, с. 31].

Звичайно, найбільше шансів утворити неоімперію й досі мають Сполучені Штати Америки. В другій половині ХХ століття термін «наддержавна» фактично замінив собою поняття імперії – СРСР і США мали всі ознаки класичних імперій. З розпадом Радянського Союзу баланс сил на міжнародній арені суттєво змінився на користь Штатів. Імперські традиції та амбіції супроводжують цю державу протягом майже всієї історії, навіть американська естетика наслідує Рим за назвами державних установ та будівель – Капітолій, Сенат та ін. США суттєво переважає всіх своїх найближчих конкурентів за сукупністю показників розвитку та сили – економічна потужність, величезний військовий потенціал, чимала територія та кількість ресурсів тощо. Національна ідеологія Штатів носить характерне

для імперій месіанське забарвлення, згідно з нею американська нація (як громадянська нація) здійснює божественну місію щодо поширення «свободи» та «демократії» у світі [134, р. 34].

Імперська стратегія США в епоху глобалізації вже давно є предметом активних наукових дебатів: спираючись на свої величезні можливості, вони прагнуть мати право вирішального голосу з більшої частини питань, що визначальним чином впливають на хід світової політики. Штати й досі є своєрідним взірцем, з яким порівнюють себе інші держави, коли йдеться про рівень їхнього розвитку. Ідеологія світового протекторату (або якщо відкинути політкоректність – світового панування) усіяко підтримується та культивується на рівні керівництва держави. Однією з найважливіших рис імперської стратегії США є її привабливість – прихильне ставлення світової спільноти до американських демократичних інститутів та система впливу на економічний розвиток у глобальному масштабі створюють досить міцний фундамент для тривалого домінування єдиної світової наддержави [97, с. 3].

Останнім часом предметом дискусій щодо наявності імперських рис та стратегії стала сутність та характер розширення Європейського Союзу. В даному випадку важко давати однозначні оцінки: з одного боку, структура та система управління ЄС є чи не найдемо критичнішою у світі, процес формування цього наднаціонального об'єднання був достатньо тривалим для того, щоб були максимально враховані інтереси всіх членів на засадах рівноправ'я та взаємоповаги; з другого, після кількох хвиль розширення, за деякими ознаками відносини між «старими» та новими членами Європейського Союзу можна співвіднести з такими в системі «центр» – «периферія», де центром виступають 12 початкових країн-засновниць. Крім того, своєрідним «ядром» цього утворення є Франція та Німеччина – держави, для яких імперська могутність та ідеологія є невід'ємною частиною історичного розвитку.

Епоха глобалізації ознаменувала своїм приходом низку важливих змін та появу нових чинників у світовій політиці. Завдяки надсучасним засобам

комунікації та транспорту значно зменшуються фактичні відстані між державами та регіонами, що значно полегшує взаємоконтроль у міжнародних відносинах, зокрема в життєво важливих галузях (таких, як ядерна енергія та зброя, контроль за кількістю шкідливих викидів в атмосферу тощо). Разом з тим величезна проблема сучасності полягає у відсутності механізмів відповідальності на міжнародному рівні: міжнародне право в цілому ґрунтується на добровільних засадах, у той же час глобальні виклики (наприклад, проблема потепління) потребують жорсткого та категоричного підходу до їх вирішення, що неможливо без глобальної впливової сили. Навряд чи подібною силою зможе стати одна держава чи навіть наддержава. Тож, мабуть, не варто очікувати від потенційних майбутніх імперій вагомого позитивного внеску в міжнародні відносини, а ось негатив від прагнення набуття цього статусу відчутний уже зараз.

Головною ознакою глобалізації є взаємозалежність міжнародних акторів (держав та ін.), яка вимагає принципово нового підходу до побудови взаємовідносин та діяльності на світовій арені – принципи національних інтересів мають доповнюватись загальнолюдськими інтересами, замість «політичного егоїзму» – глобальне мислення. Противагою цьому виступають імперські стратегії, мета яких – набуття та розширення власних залежних територій та політичних одиниць.

Із розвитком ядерної «абсолютної» зброї військова сила перестала бути найбільш дієвим засобом розширення та розвитку, «м'яка сила», економічний розвиток та високий рівень життя створили феномен імперії, «що приваблює», а не загарбує. На сьогоднішній день можна виділити декілька держав чи державних утворень, що мають практичні можливості для розробки та здійснення імперських стратегій: це Сполучені Штати Америки, Китайська Народна Республіка, Росія та Європейський Союз. Важко прогнозувати, хто з «претендентів» досягне більшого успіху в реалізації своїх амбіцій. На думку Н. Статкуса і Р. Лопати, ЄС уже став урядовою системою, де центр – наднаціональні установи союзу – встановлює правила, що є

обов'язковими для периферії – країн членів. У свою чергу владні імперські амбіції проявляються в політиці розширення – оскільки перші держави-члени приваблюють інші країни як центр тяжіння, політика ЄС стосовно цих держав перетворюється на домінування центру над периферією [134, р. 38]. В даній ситуації ми можемо лише стверджувати, що подальший розвиток неоімперських стратегій буде тільки поглиблювати дестабілізацію сучасної міжнародної системи.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ГРАВЦІВ, ЩО ПРЕТЕНДУЮТЬ НА РАНГ «НАДДЕРЖАВА»

2.1. США як світова наддержава

Після 1991 р. виникла нова ситуація, коли США стали лідером глобальної системи міжнародних відносин. Одні великі держави (країни ЄС, Японія, Австралія, Канада) входили в загальні з Америкою військово-політичні блоки. Інші (Росія, КНР, Індія) були пов'язані із США комплексом стабілізуючих зв'язків у галузі економіки й/або військово-політичної взаємодії. Виникла потреба розробити нові доктрини «стримування» інших держав у рамках нового світового порядку.

Ключовим напрямком цих дискусій стала розробка поняття «нові виклики» (new challenges) – регіональна нестабільність, викликана військовою агресією або розпадом держави, нелегальна міграція, що загрожує етнічними хвилюваннями, масове порушення прав людини авторитарними режимами, зростаюча активність терористичних мереж, міждержавні зіткнення через природні ресурси, деградація природного середовища й можливі конфлікти в цій сфері.

Американські дослідники сперечалися про те, чи здатні подібні виклики замінити «радянську загрозу». Але в цілому логіка стримування ворожих держав стала змінитися логікою стримування «несприятливих» (з погляду Вашингтона) процесів.

Всесвітньо відомий політолог Зб. Бжезинський у своїй книзі «Другий шанс: три президенти й криза американської наддержави» вказав на те, що у 2000-і роки на міжнародній арені фактично запанувало безладдя: США загрузли у безнадійній іракській війні, атлантичне співтовариство дало тріщини, палестино-ізраїльський конфлікт усе ще залишається неурегульованим, а США зустрічаються не тільки зі «злетом» азіатських держав, але й із хвилею антиамериканських настроїв по усьому світу. Як

виразився Зб. Бжезинський, «американське лідерство багато у чому втратило легітимність, довіру в світі до інституту президентства в США підірване, моральна репутація Америки заплямована» [98].

Аналізуючи зміни, що виявилися у розміщенні сил у світі, Зб. Бжезинський писав: «Америка втратила впевненість у собі. Увесь мій досвід як дорослої людини був пов'язаний із гігантським протистоянням світового масштабу – «холодною війною». Але ми вели її із впевненістю. А сьогодні мене лякає ця «культура страху», з якої зустрічаєшся всюди. Ясно, що вона пов'язана із шоком 9/11» [98, с. 440].

Водночас, незважаючи на те, що на кінець ХХ століття США залишались найпотужнішою у військовому, економічному та міжнародно-політичному вимірах державою, спроможність Вашингтона досягати на світовій арені вигідних для нього рішень в односторонньому порядку шляхом використання засобів традиційної дипломатії зменшувалася.

Поступове послаблення політичної, економічної (різке зменшення частки Сполучених Штатів у світовій торгівлі, відставання американських технологічних інновацій, а також поступова втрата долларом привілейованого статусу світової резервної валюти), військової та культурно-інформаційної могутності США на фоні періодичного загострення внутрішніх соціально-економічних проблем (бюджетний дефіцит, зростання державного боргу, невідповідність економіки демографічним тенденціям) і відставання від темпів зростання нових світових полюсів сили, змушувала правлячу еліту США до коригування кейсів традиційної дипломатії Вашингтона, попри впевненість представників нинішнього керівництва Сполучених Штатів, тісно пов'язаного із великими транснаціональними корпораціями та фінансовими центрами, у тому, що США мають й надалі залишатися єдиною світовою наддержавою.

Така модель традиційної дипломатії не означала відмову від ідеології тотального й наступального просування інтересів правлячої еліти США, а лише гнучке коригування форми й інструментарію досягнення вказаної мети

з огляду на поточні чинники, які дедалі більше послаблюють політичний потенціал Сполучених Штатів у сучасних умовах.

На цьому фоні ідеологічним підґрунтям американської традиційної дипломатії стає реалізм, який передбачає:

- особливий акцент на протекціоністських заходах, які фактично означають агресивне просування продукції американської промисловості за кордоном (у т.ч. шляхом спрямування зовнішньополітичних зусиль на підрих позицій конкурентів або їх витіснення з нових перспективних ринків) для припинення виведення промислового виробництва за кордон та збереження робочих місць у США;

- відмову від претензій на одноосібне регулювання складних проблем міжнародного порядку денного, що, зокрема, може означати активне формування нових союзів та альянсів з метою перекладання основного тягаря (фінансового, військового, політичного) на партнерів;

- чітке розмежування міжнародного порядку денного на конкретний перелік пріоритетних і важливих для національних інтересів США питань (на яких буде сконцентровано основні зовнішньополітичні ресурси) та решту проблем, котрі не потребують невідкладного втручання;

- надання переваги підходу, який передбачає регулювання балансу сил в окремому регіоні світу, одностороннє нарощування американської присутності у ньому;

- недопущення формування або різкого зростання впливовості антиамериканських альянсів шляхом штучного протиставлення один одному нових центрів сили чи маніпулювання комплексом відкритих або законсервованих регіональних проблем;

- виключно прагматичну позицію у рамках роботи багатосторонніх форумів (G-20, G-8, ООН).

Ключовим зовнішньополітичним кейсом американської традиційної дипломатії визначено створення т.зв. «Нової глобальної архітектури», побудованої на основі численних альянсів, партнерських проєктів,

регіональних організацій та глобальних інституцій, які мають бути гнучко адаптованими до якісно нових викликів і загроз. При цьому не виключається, що нові союзи можуть бути ситуативними, заснованими на збігу поточних інтересів США та країн-партнерів.

Для забезпечення національних інтересів та досягнення пріоритетних зовнішньополітичних цілей Сполучених Штатів ключовим елементом нової архітектури має стати легітимізація американського лідерства, у т.ч. шляхом підтримки створеного у період першої каденції Б.Обами іміджу США як справедливої держави-лідера із глобальною відповідальністю.

У цій ситуації перед державним департаментом поставлено завдання щодо надання нового імпульсу розвитку альянсів т.зв. «ближнього кола», учасники яких поділяють основні американські цінності. До таких гравців Білий дім відносить, насамперед, країни й інституції ЄС, а також окремі держави Азіатсько-Тихоокеанського регіону й Південно-Східної Азії (Індія, Південна Корея, Японія, Австралія), на які Вашингтон розраховує у глобальному протистоянні із Китаєм.

При цьому, хоча Білий дім і вважає, що Північноатлантичний альянс потребує глибокого реформування з огляду на зміну міжнародної кон'юнктури, проте продовжує розглядати НАТО як одне з найбільш ефективних об'єднань держав Заходу, котре, має потенціал для більш активної реалізації якісно нових функцій, таких як забезпечення кібербезпеки та дотримання режиму нерозповсюдження зброї масового ураження .

Важливу роль для Вашингтона також має ревізія «традиційних» інструментів міжнародного впливу, яка передбачає їхню радикальну модернізацію або переформатування. Вказане, насамперед, стосується ООН, діяльність якої, на думку Білого дому, характеризується громіздкістю, котра перешкоджає оперативності в прийнятті рішень, а також неможливістю у нинішньому форматі просувати американські ініціативи на міжнародній арені. Проте американська дипломатія розраховує відігравати провідну роль у процесі реформування ООН, зокрема, роблячи наголос на створенні нових

структур (на кшталт «U.N. Women», котра опікується гендерними проблемами) для просування вигідних для США питань міжнародного порядку денного.

Визначення Азіатсько-Тихоокеанського регіону новим стратегічним пріоритетом зовнішньої політики Вашингтона відповідає світоглядній позиції правлячої еліти США, котра розглядає КНР як основного суперника у боротьбі за глобальне лідерство.

Так, інтенсивний процес перетворення КНР у військово-політичну та економічну наддержаву розглядається правлячою елітою Сполучених Штатів як ключова загроза геополітичним інтересам США не тільки в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, але й у глобальному вимірі. При цьому відносна тактична стабільність в американсько-китайських відносинах, яка мала місце впродовж останнього десятиліття, у т.ч. у період першої каденції Б.Обами, ґрунтувалася, передусім, на тісній фінансовій та торговельно-економічній взаємозалежності США і КНР.

Крім того, у рамках кейсів традиційної дипломатії протягом тривалого часу правлячі кола Сполучених Штатів робили ставку на реалізацію довгострокової стратегії на пріоритетному векторі т.зв. «Великого Близького Сходу» (багата на природні ресурси дуга держав й територій, яка включає в себе мусульманські регіони Північної Африки, «класичного» Близького Сходу, а також Перської затоки), вважаючи цей напрям зовнішньої політики найбільш перспективним для процесу відновлення політичного, економічного й військового впливу США у глобальному вимірі.

Зокрема, вибір згаданого регіону як ключового об'єкта зовнішньо-політичних зусиль США був обумовлений комплексом геополітичних (можливість маніпулювання вузлом близькосхідних протиріч з метою стримування амбіцій ключових конкурентів США – Китаю, ЄС та Росії), економічних (прагнення впливати на світовий ринок енергоносіїв у вигідному для керівних кіл США напрямі) й ідеологічних (ув'язування американського інтервенціонізму у регіоні із моральною відповідальністю за

реалізацію державного проекту єврейського народу, ідеологією боротьби проти ісламського тероризму та протистоянням країнам новітньої «осі зла», насамперед Ірану і Сирії) чинників.

При цьому важливим елементом оновленої доктрини «Великого Близького Сходу» має стати перетворення політики керованого хаосу на один з основних інструментів досягнення геополітичних цілей США у регіоні. Вказане передбачає активне маніпулювання т.зв. «подразниками» – каталізаторами деструктивних процесів у політичній, етноконфесійній та соціально-економічній сферах як на внутрішньодержавному рівні, так і у регіональному вимірі.

Зазначене, зокрема, обумовлює необхідність для Вашингтона тактичного поєднання збільшення допомоги Державі Ізраїль (у т.ч. військово-технічної, яку сторони намагаються приховати від арабського світу та світової спільноти) з одночасною реанімацією ідей про територіальне обмеження Ізраїлю у кордонах 1967 р. у вигляді відповідних демонстративних сигналів арабському світу з боку вищого керівництва США.

На цьому фоні стратегічним пріоритетом для Сполучених Штатів у регіоні залишатиметься іранський напрямок. Значний зовнішньополітичний потенціал Ірану (перспективи формування осі «Тегеран-Ісламабад-Пекін», яка б із суто економічного проекту могла перетворитися на військово-політичний альянс, вплив на шиїтські кола Іраку та алавітську адміністрацію Сирії, можливість перетворення Союзу персомовних держав у потужний проіранський проект) обумовлює існування системних протиріч між Іраном і Сполученими Штатами.

У цій ситуації досягнення стратегічних цілей США на іранському напрямі та на всій території регіону «Великого Близького Сходу» є можливим, передусім, шляхом повалення чинного режиму в ІРІ. Відтак, попри задекларований адміністрацією президента США пріоритет проблем нерозповсюдження (який покликаний сприяти т.зв. «легітимному лідерству») для зовнішньої політики нинішньої адміністрації, припинення іранської

ядерної програми не є стратегічною метою американських зовнішньополітичних зусиль на напрямі ІРІ, а виступає лише у ролі інструмента легітимізації політики Вашингтона щодо Ірану.

До основних питань міжнародного порядку денного, на яких Вашингтон акцентуватиме увагу в ході розвитку відносин із Брюсселем, американська сторона відноситиме:

- ситуацію на Близькому Сході, насамперед арабо-ізраїльське врегулювання, де США планує уникати безпосередньої участі американських військовослужбовців у конфліктах, окрім як у разі прямої загрози безпеці Ізраїлю;

- іранське ядерне питання (Вашингтон розраховує на тісну взаємодію із європейськими партнерами у контексті посилення всебічного тиску на чинний режим);

- контроль за наслідками процесів «арабської весни» (Білий дім прагнучиме проводити політику індивідуального підходу до кожної країни з урахуванням чинників посилення ісламізму, загострення шиїто-суннітського протистояння та зростання нестабільності в Лівані та Йорданії). При цьому США намагатимуться максимально широко залучити ЄС до процесу підтримки перетворень у регіоні;

- спільні євроатлантичні проекти у сфері оборони (адміністрація США має намір змусити ЄС брати більш активну участь в оборонних проектах, у т.ч. за рахунок збільшення військових витрат держав-членів ЄС);

- стратегічне стримування Китаю, у т.ч. за рахунок розширення присутності США у регіональних структурах АТР (АСЕАН, Регіональний форум АСЕАН, саміт країн Східної Азії, тристоронні формати США-Японія-Індія, США-Японія-Південна Корея, регіональні ініціативи «Новий шовковий шлях», «Індійсько-тихоокеанський коридор», «Транстихоокеанське партнерство»). При цьому Вашингтон намагатиметься залучити ЄС до участі у процесах вирішення морських суперечок та просуванні західних цінностей у регіоні АТР;

– забезпечення стабільності на Африканському континенті (співробітництво ЄС та США будуватиметься навколо пріоритетних питань Судану, країн Африканського Рогу та місії «Атланта» у рамках Спільної політики безпеки та оборони ЄС);

– боротьбу з тероризмом (Вашингтон розраховує на збільшення Євросоюзом обсягів допомоги у сфері безпеки у низці країн).

Протягом кінця ХХ століття геополітичний вплив США у регіоні Латинської Америки та Карибського басейну (ЛАКБ), передбачений т.зв. «доктриною Монро», перманентно послаблюється, свідченням чого стали:

– відносна стійкість популістських режимів «лівого дрейфу», які дедалі активніше використовують ідеологію антиамериканізму;

– формування нових регіональних інтеграційних об'єднань, які ставлять за мету зменшення американської присутності у Південній Америці (АЛБА – «Боліваріанський альянс для народів нашої Америки» та УНАСУР – Південноамериканський союз націй) і протиставляються таким традиційним проамериканським форматам інтеграції, як Організація американських держав;

– посилення економічних та політичних позицій у регіоні ЛАКБ стратегічних конкурентів США, насамперед Китаю і Росії;

– зростання самостійності провідних країн Латинської Америки на міжнародній арені та їхні амбіції набути статусу суб'єктів геополітики;

– відмова провідних латиноамериканських держав підтримати ініційований США проект зі створення зони вільної торгівлі «від Аляски до Вогненної Землі» (проект АЛКА);

– комплекс протиріч у відносинах із Кубою;

– загострення проблем нелегальної міграції в США з Мексики та ряду країн ЛАКБ;

– фактичний провал американського плану ліквідації мережі колумбійських та мексиканських картелів, які продовжують поставки

наркотиків на ринок США.

Водночас у політичному житті Сполучених Штатів латиноамериканський напрям зовнішньої політики дедалі більше перетворюється на важливий чинник у боротьбі за відповідний сегмент електорату (з огляду на сучасні демографічні тенденції у перспективі прогнозується вихід на політичну арену нової сили, яка представлятиме інтереси іспаномовного населення країни).

В умовах глобальних трансформаційних процесів, які з огляду на комплекс об'єктивних чинників поступово зменшують стратегічне домінування США у світі як єдиної наддержави, правлячі кола Сполучених Штатів, котрі тісно пов'язані з американськими та міжнародними фінансовими структурами, не мають наміру докорінно змінювати парадигму американської традиційної дипломатії.

Керівництво Сполучених Штатів у XXI столітті не відмовляється від побудови т.зв. «нового світового порядку» (ставка на беззастережне та безальтернативне лідерство США у політичній, економічній, військовій і культурно-ідеологічній сферах), а лише намагається коригувати зовнішньополітичну стратегію Вашингтона у відповідності до нових реалій.

Загалом класична дипломатія в епоху глобалізації, безумовно, зберігає свої базові кейси, покликані мирними засобами захищати зовнішньополітичні інтереси держави. Разом з тим, у силу впливу глобальних соціально-політичних, економічних і технологічних процесів, форми й методи сучасної дипломатії трансформуються настільки серйозно, що, можливо, у майбутньому доведеться говорити про якісні зрушення в змісті й призначенні самого феномена. Серед основних якісних характеристик традиційної дипломатії, які склалися під впливом глобалізації, можна було б розглядати наступні:

- економіка й культура як пріоритетні сфери дипломатичної взаємодії;
- персональна дипломатія політичних лідерів;
- човникова дипломатія й «дипломатія турне»;

- багатостороння й конференційна дипломатія;
- громадянський контроль, відкритість і прозорість;
- електронний уряд і «цифрова дипломатія».

Значне місце у традиційній американській дипломатії кінця ХХ століття займала дипломатія сили. На рубежі 1980-х – 1990-х рр. у США розпочалася дискусія щодо перспектив зовнішньої політики країни в умовах припинення «холодної війни». Так, наприклад, редактори двох найбільших й авторитетних видань у США, присвячених проблемам зовнішньої політики, – *Foreign Affairs* і *Foreign Policy* – практично одночасно передбачили початок широкого обговорення майбутньої американської зовнішньої політики. «Зараз, уперше за півстоліття, Сполучені Штати мають можливість перебудувати свою зовнішню політику, вільну від більшості стримуючих факторів й імперативів холодної війни» [129].

Тоді ж багато представників політико-академічного співтовариства США, аналізуючи місце й роль, які Сполучені Штати здобули зі зникненням Радянської держави, підкреслили, що після закінчення «холодної війни» Америка фактично перетворилася на «супердержаву».

«Останнє десятиліття ХХ століття було відзначено тектонічним зрушенням у світових справах. Уперше в історії неєвразійська держава стала не тільки головним арбітром у відносинах між євразійськими державами, але й самою могутньою державою у світі. Поразка й розвал Радянського Союзу стали фінальним акордом у швидкому піднесенні на п'єдестал держави Західної півкулі – Сполучених Штатів – в якості єдиної й дійсно першої, справді глобальної держави», – заявив Зб. Бжезинський у своїй знаменитій книзі «Велика шахівниця (Панування Америки та його геостратегічні імперативи)» [33, с. 111].

Через деякий час в іншій своїй роботі – «Вибір. Глобальне панування або глобальне лідерство» – Зб. Бжезинський підкреслив: «На зорі ХХІ століття американська сила сягнула безпрецедентного рівня, про що свідчить глобальне охоплення військових можливостей Америки й ключове значення

її економічної життєздатності для благополуччя світового господарства, інноваційний ефект технологічного динамізму..., що й відчувається в усьому світі привабливість багатолікої й часто невігядливої американської масової культури... Усе це надає Америці політичну вагу, що не має аналогів, глобального масштабу... Погано це або добре, але саме Америка визначає зараз напрямок руху Людства, і суперника їй не передбачається» [33, с. 112].

Правда, заради справедливості, слід підкреслити, що не все у США тоді оцінювали як незаперечну ніким силу Америки. Наприклад, професор Йельського університету П.Кеннеді у 1993 р. заявив, що після закінчення «холодної війни», незважаючи на її сприятливий для США результат, майбутнє США досить проблемне й намічається занепад. Що стосується занепаду впливу США на міжнародній арені, то, на думку П.Кеннеді, він носить відносний характер: «У традиційній сфері «твердої», або військової, сили США недосяжні для будь-яких інших держав, включаючи Росію й Китай... оскільки є єдиною державою глобального масштабу, яка володіє... сухопутними силами у всіх стратегічно важливих регіонах світу, які можуть бути посилені у випадку кризи» [15, р. 291-292]. Згідно П.Кеннеді, найбільшу загрозу американським інтересам представляє відносний занепад їх економічної сили, свідченням якого є уповільнення темпів економічного росту. Це ж може привести до того, що країна згодом не зможе підтримувати високий рівень військової сили одночасно з вирішенням проблем економіки [15, р. 292-293].

Деякі представники політико-академічного співтовариства США висунули також тезу про те, що в умовах, коли «уперше за останні десятиліття США зіштовхнулися із серйозними викликами», такий фактор, як військова сила йде з міжнародних відносин, враховуючи відсутність «комуністичної загрози» [58, с. 121]. Однак Дж. Най - молодший, стверджуючи, що відбувається процес трансформації твердої сили, звужуються рамки для демонстрації військової сили та її використання, заявив, що, навіть незважаючи на це, він буде зберігати свій вплив і надалі

[58, с. 121]. Події, які відносяться до періоду в історії міжнародних відносин на сучасному етапі, пов'язаному із процесом формування так званого «нового світового порядку», підтвердили правильність висновку Дж. Ная - молодшого.

У зв'язку із цим одним із ключових питань, що виникли в ході згаданої вище полеміки, стало саме питання про використання військової сили. «Деякі питання обговорюються частіше й з більшою пристрасстю, ніж питання про те, де і як Сполучені Штати повинні втручатися зі своєю військовою силою», – підкреслив в 1994 р. Р. Хаас. Крім того, він зробив висновок про те, що постбіполярний світ істотно відрізняється від існуючого раніше порядку часів «холодної війни». І для його зміцнення Р.Хаас запропонував «доктрину регулювання», здійснення якої було під силу тільки США – світовому лідеру, своєрідному «шерифові», здатному привести світ до впорядкування міжнародних відносин і виробленню нових форм поведінки.

Висловлюючись у руслі ліберальної традиції, Р.Хаас й інші представники ліберального напрямку в політичній думці США підкреслювали, що після «холодної війни» США, як єдина «наддержава», що залишилася у світі володіє при цьому значною перевагою у всіх сферах, не повинні миритися з такими викликами, як внутрішні конфлікти, що виникають в окремих країнах світу. Так, наприклад, співробітник Центру стратегічних і міжнародних досліджень Р.Ньюмен відзначав: «Наприкінці ХХ сторіччя внутрішньодержавні конфлікти будуть вносити елемент нестабільності, що прямо буде зачіпати національні інтереси й безпеку Сполучених Штатів, тому необхідно почати всі необхідні заходи для забезпечення порядку або створення й розширення зони порядку» [69, с.122].

У США існує досить потужна ідейно-теоретична спадщина щодо проблем використання військової сили у зовнішній політиці, що виражається у формі найрізноманітніших думок, які висловлюються представниками політико-академічного співтовариства.

У період біполярної конфронтації із СРСР (1946-1991) доктринальні положення публічної дипломатії були модифіковані у доктрину «стримування». Мова йшла про цілеспрямований вплив на опонента за допомогою превентивних («профілактичних») загроз, співрозмірних обставинам і поставленим цілям. Метою такої політики було змушення Радянського Союзу й КНР до здійснення одних дій або відмови від інших.

До кінця 1980-х років США у цілому дотримувалися концепції «стратегічної стабільності» хоча, на відміну від радянського керівництва, Вашингтон офіційно не відмовився від тези про можливість досягнення перемоги. Виключення становив тільки період 1983-1984 років, коли республіканська адміністрація Р.Рейгана розглядала можливість початку обмеженого конфлікту в Європі. Ситуація стала змінюватися у період розпаду Організації Варшавського договору й СРСР (1989-1991). У цей час зародився ряд довгострокових тенденцій, які визначили наступний розвиток американської геополітичної думки.

Після закінчення біполярної конфронтації в Америці почалася модифікація концепцій «стримування». Після 1991 р. виникла нова ситуація, коли США стали лідером глобальної системи міжнародних відносин. Одні великі держави (країни ЄС, Японія, Австралія, Канада) входили в загальні з Америкою військово-політичні блоки. Інші (Росія, КНР, Індія) були пов'язані із США комплексом стабілізуючих зв'язків у галузі економіки й/або військово-політичної взаємодії. Виникла потреба розробити нові доктрини «стримування» інших держав у рамках нового світового порядку.

Після закінчення «холодної війни» серед багатьох представників політико-академічного співтовариства США сформувалася думка про те, що запобігання «гуманітарній катастрофи», викликаній збройними зіткненнями між протиборчими сторонами у рамках державних кордонів, від яких страждає в першу чергу мирне населення, є важливим завданням міжнародного співтовариства, оскільки її виникнення несе нестабільність у світі.

Зникнення «радянської погрози» мотивувало почати пошук якісно інших видів загроз, які виникають стосовно США. Враховуючи, що після закінчення «холодної війни» у міжнародних відносинах підсилилася нестабільність, в якості такої загрози стала розглядатися ситуація, що склалася в окремих країнах світу, викликана виникненням внутрішніх конфліктів, врегулюванням яких і повинні були займатися США, що взяли на себе відповідальність за все, що відбувається у світі [51, с. 121].

У результаті після закінчення «холодної війни» ставлення до використання військової сили серед багатьох представників політико-академічного співтовариства США багато в чому стало будуватися на зовсім інших засадах, аніж раніше. Дії, пов'язані з використанням військової сили, на їхню думку, могли бути початі не тільки з метою захисту життєво важливих національних інтересів США, але й з метою захисту якихось моральних принципів, що відображають особливості політичної культури США, у цьому випадку спрямованих на запобігання порушення прав людини в країнах світу.

Причому це відбувається багато у чому тому, що після закінчення «холодної війни» міжнародне співтовариство не змогло швидко зорієнтуватися й виробити відповідні норми, які дозволяли б відповідати на випадки порушень прав людини.

Звідси – в обов'язок США як держави, яка після закінчення «холодної війни» виявилася самою потужною й до того ж взяла на себе певні зобов'язання за стан справ у світі, входять дії, спрямовані на вирішення проблем, пов'язаних з порушенням прав людини.

При цьому важливим для представників політико-академічного співтовариства США, що відстоювали ліберальні принципи, була розробка критеріїв, що дозволяють застосовувати їх до використання військової сили з метою захисту прав людини.

Поступово концепція «нових викликів» перетворилася в нові підходи до забезпечення безпеки. До середини 1990-х років проблематика безпеки

позбавилася суцільно військового змісту. Виникли такі напрямки, як соціальна, екологічна, особистісна й навіть культурна безпека. На цій основі сформувалася концепція «м'якої сили» (soft power) – використання культурного впливу для досягнення стратегічних цілей. Але зв'язок нових підходів із традиційними військово-політичними концепціями зберігався. Вони обґрунтовували необхідність американського лідерства для протистояння всіх демократичних країн «загальним викликом». Розширення предмета безпеки дозволяло, крім того, застосувати силу в нових ситуаціях – від «захисту прав людини» до «ліквідації джерела екологічної катастрофи». Можливо, тому з 1991 р. США домагалися включення проблематики «нових викликів» у повістку всіх самітів НАТО.

Перед США постало завдання пристосувати старі військово-політичні блоки до нової стратегічної обстановки. Американські експерти розуміли, що зі зникненням «радянської загрози» неминуче виникне питання про доцільність продовження американської присутності за кордоном.

Подібні тенденції стали початком відходу Сполучених Штатів від концепції «стратегічної стабільності». Американські експерти проробляли альтернативи «взаємно гарантованому знищенню», які допускали практику силових демонстрацій і навіть використання в регіональних конфліктах «полегшених» видів ядерної зброї. В американській еліті стирався психологічний бар'єр перед використанням сили, викликаний у минулому побоюваннями протидії з боку СРСР. Сформувалося ціле покоління американських політиків, вихованих на ідеях абсолютної силової переваги Америки й можливості досягнення її стратегічної невразливості.

Протягом останніх трьох десятиліть військово-політичні концепції США зазнали еволюції. У 1990-х роках демократична адміністрація У.Клінтона наполягала, що кращим способом захистити інтереси США буде коопераційна стратегія. На початку 2000-х років республіканці дійшли висновку, що інтересам Америки більше відповідає доктрина «випереджальних ударів». До початку 2010-х років на перше місце

висунулися нові загрози: (1) зростаюча активність інших держав у космічному просторі, (2) можливі напади на шляхах транзиту енергоносіїв і (3) виникнення локального конфлікту, викликаного спробою однієї з держав переглянути вигідний Вашингтону статус-кво. Кожен із цих напрямків припускав наявність широкого набору сценаріїв, за яких Вашингтон може застосувати силу.

Найбільш розгорнутий підхід тоді був висунутий з боку ще одного професора університету Вірджинії, Дж. Мура. В 1974 р. він підкреслив, що втручання на захист прав людини буде виправдано відповідно до звичайного міжнародного права, якщо будуть враховані наступні критерії:

1. Пряма загроза геноциду або великомасштабні порушення головного права людини – на життя, що є порушенням міжнародного права;
2. Застосування всіх доступних мирних заходів щодо захисту прав людини, що перебувають під загрозою;
3. Неспроможність міжнародних організацій вжити ефективних заходів із запобігання порушень прав людини;
4. Пропорційне використання сили, щоби це не сприяло ще більшому погіршенню ситуації;
5. Мінімальний вплив на державні структури у рамках держави, де здійснюється таке втручання;
6. У випадку, якщо втручання здійснюється на захист прав людини, де та або інша національна група бореться за самовизначення, то тут необхідна неупередженість;
7. Швидке припинення втручання із досягнення поставлених цілей;
8. Всебічна доповідь про здійснені заходи у Раді Безпеки ООН [54, с.136-137].

Надалі подібні критерії, однак з урахуванням ситуації на міжнародній арені, що динамічно змінилася, були вироблені у 1990-і роки. Окремі представники політико-академічного співтовариства США вважали, що Сполученим Штатам необхідно втручатися скрізь, де існують «злочинні», за

їхніми оцінками, держави, оскільки всі ці країни загрожують життєво важливим національним інтересам США. Так, наприклад, С.Хоффман підкреслював, що «США занадто довго оцінювали свої інтереси занадто вузько, у той час як моральні цінності також є частиною їх національних інтересів» [130].

2.2. Китай, як потенційний претендент на звання «наддержава»

Нині загально визнано – Китайська Народна Республіка (КНР) є одним зі світових економічних лідерів, значення якого невпинно зростає в усіх сферах міжнародного життя. Належність Китаю до групи найпотужніших в економічному плані держав визначається у т.ч. особливостями зовнішньоекономічної політики керівництва цієї країни. Відтак досвід реформування економіки Китаю становить незаперечний інтерес і для України, яка наразі знаходиться у стан болючого вибору моделі економічного розвитку.

На даний час Китайська Народна Республіка є новою глобальною економічною силою, яка посідає за сукупним виробничим потенціалом друге місце у світі після Сполучених Штатів Америки. В основі динамічного зростання китайської економіки знаходиться механізм постійного залучення фінансових, матеріальних, енергетичних, інформаційних ресурсів, а також впровадження світових інноваційних технологій. У разі появи власних високих технологічних розробок, які забезпечать Китаю монополію на світових ринках, існує значна вірогідність того, що за умов збереження позитивних тенденцій свого розвитку КНР може стати світовим економічним лідером [107, с. 150].

Основними напрямками зовнішньоекономічного курсу китайського уряду є подолання технологічного відставання від США, держав Євросоюзу та Японії, забезпечення економіки сировинними й енергетичними ресурсами та масштабна експансія продукції на ринки країн як Східної Азії, так і інших регіонів.

Поліпшення відносин Пекіна з провідними західними країнами, а також поглиблення інтеграції КНР у світовий економічний та інформаційний простір прискорюватимуть здійснення ефективних ринкових перетворень. На державному рівні буде втілюватися стратегія «недестабілізуючої нерівності» (китайська модель гармонійного суспільства). Незважаючи на глобальні

кризові тенденції у фінансовій сфері, уряд Китаю впевнений у збереженні високих темпів економічного зростання своєї країни, що забезпечить найвищу в світі динаміку розвитку всьому Східноазіатському регіону, а також групі країн Шанхайської організації співробітництва, до складу якої входить КНР.

За оцінками іноземних експертів, до 2025 р. обсяги ВВП Китаю можуть перевищити аналогічний показник США. Такий прогноз ґрунтується на трансформації з 2005 р. рушійних факторів економічного зростання КНР, які, окрім експортно орієнтованого виробництва, доповнились різким розширенням внутрішнього попиту внаслідок формування китайського середнього класу та поступової урбанізації селянства (понад 700 млн. осіб) [104].

Відтак іноземні експерти не виключають, що у довгостроковій перспективі (2030–2040 рр.) КНР може перетворитися на світового економічного лідера та одного з основних імпортерів продукції й послуг з інших розвинених держав.

За прогнозами консалтингової компанії «PricewaterhouseCoopers» («PwC»), значні відмінності у темпах післякризового відновлення у високорозвинених західних країнах та державах з «висхідними ринками» у довгостроковій перспективі призведуть до кардинальної зміни ролі останніх у світовій економіці. Так, у період до 2020 року (орієнтовно в 2017 р.) сукупний обсяг ВВП, підрахованого за паритетом купівельної спроможності (ПКС), семи провідних країн, що розвиваються (Китаю, Індії, Бразилії, Росії, Мексики, Індонезії й Туреччини) перевищить аналогічний показник «Великої сімки» (США, Японії, ФРН, Великобританії, Франції, Італії та Канади) [148, р.37].

Експерти «PwC» вважають, що у рамках підрахунку ВВП за методикою ПКС, в 2018 р. економікою №1 у світі стане КНР. За підсумками поточного року третє місце в світі посяде Індія. У 2013 р. валовий продукт Бразилії перевищить аналогічний показник Великобританії, в 2014 р. Росія

випередить ФРН, у 2020 р. – Туреччина – Канаду. в 2028 р. Мексика – Францію, у 2030 р. Індонезія – Італію. До 2050 р. РФ за показником ВВП на душу населення випередить Італію.

За оцінками «РwС», у 2050 р. ієрархія лідерів економічного розвитку (за підрахунками паритету купівельної спроможності) буде виглядати таким чином (рис. 2.1.).

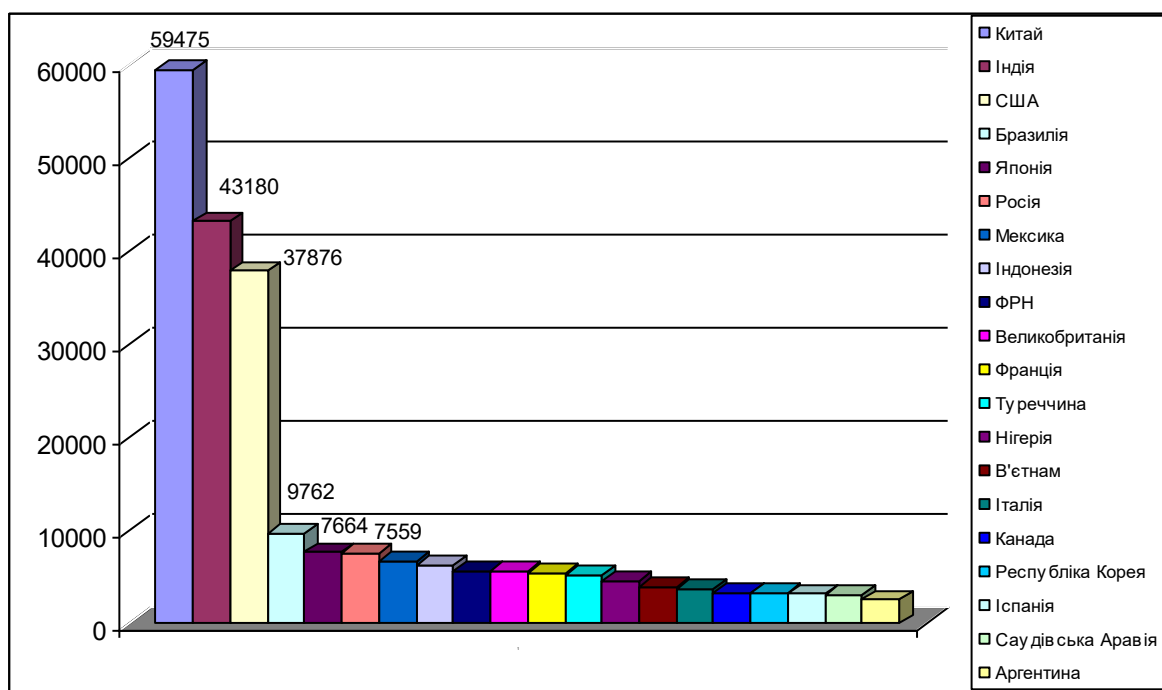

Рис. 2.1. Країни з найбільшим ВВП (2050 р.), \$ трлн.

Виходячи з вказаних даних, через 40 років не виключеним є переформатування об'єднання «Великої двадцятки» (за умов продовження його існування) шляхом входження до неї Нігерії та В'єтнаму та виходу Австралії й Аргентини.

Аналізуючи прогнозні дані «РwС», інші експертні центри стверджують, що наразі більш поширеною на міжнародному рівні є традиційна методика підрахунку ВВП, яка здійснюється на базі ринкових валютних курсів. Згідно з нею, Китай за обсягом реального валового внутрішнього продукту займе перше місце у світі в 2032 р. У 2023 році Бразилія випередить Великобританію, в 2028 р. – Індія Японію, у 2035 р. – Туреччина Канаду, в 2039 р. – Індонезія Італію, у 2042 р. – Росія ФРН, а в 2046 р. – Мексика Францію. Таким чином, на 2050 р. за показником

реального ВВП перші 5 місць у світі ймовірно займатимуть відповідно Китай, США, Індія, Японія та Росія [148, р. 38-40].

Загалом зовнішньоекономічна політика КНР спирається на комплексну стратегію, яка є складовою глобального курсу уряду країни, спрямованого на гарантування домінуючого місця Китаю у світовій економіці. Основними напрямками зазначеного курсу є подолання технологічного відставання КНР від США, держав Євросоюзу та Японії, забезпечення китайської економіки сировинними й енергетичними ресурсами і масштабна експансія продукції на ринки як Азіатсько-Тихоокеанського регіону, так і світу загалом.

Характер економічних відносин з провідними західними країнами, зокрема Сполученими Штатами Америки, визначається прагненням Пекіна уникнути прямої конфронтації при просуванні своїх інтересів на міжнародній арені. Позиція китайської сторони щодо відносин зі США полягає у зацікавленості у розвитку двосторонніх, насамперед, торговельно-економічних взаємин. Водночас принципові розбіжності зберігаються у поглядах Сполучених Штатів та Китаю на низку проблем глобальної і регіональної безпеки.

Незважаючи на домовленості, у тому числі в торговельно-економічній сфері (авіаційна, телекомунікаційна галузі), досягнуті у ході взаємних візитів голови КНР і президента США, у цілому американо-китайські відносини знаходяться у стані нестійкої рівноваги. За оцінками американських експертів, стабільний розвиток Китаю значною мірою залежить від зростання збуту його продукції до США. З іншого боку, закупівля Народним банком КНР значних обсягів державних цінних паперів Сполучених Штатів є одним з елементів підтримки американської фінансової стабільності. Цей взаємозв'язок, який є важливим для обох сторін, на сьогодні не дозволяє ані Вашингтону ані Пекіну, попри наявність низки протиріч, йти на різке загострення стосунків.

Певна напруженість присутня у відносинах Китаю з державами Європейського Союзу. За умов збереження існуючої динаміки товарних

операцій, у середньостроковій перспективі КНР може стати основним експортером до держав ЄС. Незважаючи на значний обсяг товарообігу КНР з країнами Європейського Союзу (понад \$600 млрд. у 2019 р.), керівні органи ЄС протягом минулих років запровадили суттєві обмеження на імпорт китайської продукції. За оцінками керівництва Європейської Комісії, Китай на даний час не готовий до отримання статусу держави з ринковою економікою.

Отже керівні органи Євросоюзу мають намір змінити торговельну політику стосовно КНР шляхом створення додаткових бар'єрів для експансії китайських товарів на свої ринки. Вказане викликане низкою таких факторів:

Дисбаланс в експортно-імпортних операціях. Наразі Китай займає перше місце за товарними поставками у країни ЄС. Стрімко збільшується дисбаланс у торгівлі між Євросоюзом та КНР на користь останньої. За оцінками Європейської комісії, ЄС щорічно втрачає €20 млрд. через нереалізовані можливості експорту до КНР унаслідок бар'єрів, що існують на внутрішньому ринку країни [44].

Проблема захисту прав інтелектуальної власності. За оцінками іноземних експертів, 80% контрафактних товарів, затриманих на кордонах ЄС, мали китайське походження. Через порушення прав на інтелектуальну власність у КНР виробники з Євросоюзу втрачають приблизно 20% своїх доходів. Заходи, спрямовані на подолання зазначеної проблеми, що вживаються у Китаї, оцінюються Брюсселем як недостатньо активні.

Дискримінаційні заходи у торгівлі послугами. У сфері телекомунікаційних, будівельних, страхових та фінансових послуг європейським компаніям на ринку КНР перешкоджає діяти дискримінаційна система видачі ліцензій, обмеження на обсяги інвестицій, нав'язування партнерства у спільних підприємствах. Участь європейського капіталу в банківському секторі обмежується 20–25%. Все це суперечить зобов'язанням КНР, прийнятим у рамках СОТ [44].

Крім того у державах Західної Європи викликає занепокоєння стрімко зростаючий рівень китайських інвестицій у науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські роботи. Очікується, що через 2 роки Китай може зрівнятися з ЄС в асигнуваннях на НДДКР і у середньостроковій перспективі стане одним із світових лідерів у експорті високотехнологічної продукції.

Уряд КНР надає важливого значення розвитку економічної співпраці з Японією. Інвестиції останньої у китайську економіку відображають взаємозалежність двох країн у сфері виробництва та просування експорту. Впливові японські корпорації отримують суттєві прибутки завдяки стрімкому зростанню економіки Китаю й експорту до цієї країни енергоресурсів, продукції чорної та кольорової металургії, до якого залучений японський капітал. Одним із проявів активізації співробітництва КНР, Японії, а також Республіки Корея є ініціатива міністрів фінансів вказаних країн щодо поступового запровадження єдиної регіональної валюти.

Разом з тим доволі жорсткою залишається конкуренція Токіо та Пекіна в енергетичній галузі (будівництво нафтопроводів у РФ, розробка газових родовищ у Східнокитайському морі). Загалом Японія, будучи традиційним союзником США, прагне обмежити економічний вплив та фінансову експансію Китаю у Східній Азії.

Протягом минулих років динамічно розвивалися торговельно-економічні відносини між КНР та Індією. За оцінками експертів, основною характеристикою співробітництва вказаних країн є взаємна доповнюваність. Якщо зростання валових показників економіки Китаю відбувається, насамперед, за рахунок збирання кінцевої продукції, використовуючи імпортне устаткування та технології, то Індія досягла успіхів у розвитку своєї науково-технічної промислової бази. Водночас спостерігається конкуренція між китайською та індійською економіками на ринках третіх країн, зокрема у сфері енергопостачання.

Участь КНР у міжнародних торговельних та економічних союзах

виражається через співробітництво країни у рамках АСЕАН і ШОС. Крім того, Китай активно взаємодіє з державами СНД.

Наразі Китай зосередив значні зусилля на розширенні своєї економічної зони впливу в Південно-Східній Азії. Цей регіон розглядається КНР як першочерговий напрям експансії, який має забезпечити стабільну основу для подальшого просування на світові ринки. Так, планується створити найбільшу у світі зону вільної торгівлі спільно з країнами АСЕАН – Таїландом, Лаосом, Малайзією, Сінгапуром, Камбоджею, В'єтнамом, Бірмою, Індонезією, Філіппінами та Брунеєм. За даними Постійного секретаріату АСЕАН, обсяги двосторонньої торгівлі між Китаєм і державами цієї асоціації у 2019 р. склали \$300 млрд. Керівництво КНР планує також залучити до нової моделі регіонального співробітництва Республіку Корея і Японію [27].

Офіційний Пекін приділяє важливе значення забезпеченню власних економічних інтересів у Центральній Азії у рамках Шанхайської організації співробітництва (ШОС). Китай планує поетапно протягом наступних 5 років сприяти формуванню єдиного ринку в ШОС шляхом створення зони вільної торгівлі, митного союзу та повноцінного економічного союзу (період до 2025 року).

За умов загострення міжнародної конкуренції уряд КНР проводить диверсифікацію зовнішньоекономічних зв'язків, зокрема, шляхом розширення співробітництва з країнами СНД. Як особливого партнера, що значною мірою впливає на політичні та економічні процеси в Азії та у світі в цілому, Пекін розглядає Російську Федерацію. КНР зацікавлена у розширенні економічної і військово-технічної співпраці з Росією.

Співробітництво між Китаєм та РФ здійснюється в енергетичній, фінансовій, інвестиційній та військово-технічній сферах. У ході останнього візиту до Китаю В.Путіна було задекларовано мету – до 2020 р. збільшити двосторонній товарообіг до \$200 млрд. [27] Також були підписані відповідні меморандуми, які свідчать про створення енергетичного альянсу двох країн,

який дозволить Пекіну підвищити рівень своєї енергетичної безпеки, а Кремлю – вигідно продавати нафту, газ та електроенергію. Російська сторона вважає перспективними напрямками двосторонньої співпраці ядерну енергетику, космічні дослідження і виробництво цивільної авіаційної техніки, агропромислової кооперації, освоєння морських біоресурсів та медицину. Китайська сторона готова надати для фінансування спільних проектів на території РФ кошти на суму \$12 млрд.

Серед світових економічних лідерів Китай залишається єдиною державою, яка продовжує утримуватися від впровадження гнучкої системи курсоутворення, що, на переконання західних аналітиків, є прихованою підтримкою експорту. Разом з тим КНР має одні з найбільших у світі золотовалютні резерви, переважна частина яких розміщена у довгострокових облігаціях Казначейства США, що є вагомим фактором підтримки курсу долара США на міжнародних ринках та стабільності світової фінансової системи.

Окрім того, іноземними експертами відзначається зростання тиску офіційного Пекіна на такі міжнародні інституції як СОТ, МВФ, Світовий банк із задекларованою метою підвищення ефективності їх діяльності, а насправді – сприяти задоволенню економічних потреб КНР.

Керівництво КНР планує найближчим часом активізувати валютно-фінансову політику в напрямі збільшення обсягів внутрішнього споживання, а також зміцнення позицій національної валюти та компаній на світових ринках. Одним з основних наслідків цього кроку стане вирівнювання прав національних інвесторів із зарубіжними, обмеження іноземних інвестицій у певні галузі економіки та тимчасове стримування експансії китайського капіталу за кордоном.

Залучення в широких масштабах національних та іноземних інвестицій у китайську економіку переслідує довгострокову стратегічну мету створення цивілізованого соціально орієнтованого суспільства з високою якістю життя населення, в основі якого лежить змішана економіка, що спирається на

ефективне функціонування різних форм власності, інтернаціоналізацію ринку товарів, робочої сили і капіталу.

Таким чином, розвиток зовнішньоекономічних зв'язків наразі розглядається керівництвом КНР як могутній каталізатор динамічного росту національної економіки, основне джерело внутрішніх накопичень для розширеного відтворення, модернізації економіки.

2.3. Росія, як латентний користувач наддержавних повноважень

В останні роки Росія зміцнила свій статус суб'єкта міжнародних відносин, що здійснює політику не тільки на регіональному, але й на глобальному рівні. Це викликає відповідну реакцію інших держав та організацій і відбувається на тлі зміни вектора світового розвитку та в умовах безпекової, фінансової й економічної турбулентності.

Очікування, що наступні роки принесуть ще більшу невизначеність міжнародного середовища політичної й економічної безпеки за рахунок накладення природно-екологічних навантажень, ресурсних обмежень – у першу чергу енергетичних – і швидких геополітичних, технологічних і соціальних змін [57].

Ряд дослідників, зокрема Кане та Деллекер, пишуть про те, що підхід Росії до зовнішньої політики при Володимирі Путіні значно змінився і тепер її рушійною силою є геоекономіка. Мається на увазі, що для Росії ключова ціль – максимізація економічних вигод – і для досягнення цієї мети підлаштовується зовнішня політика. Найбільш поширений приклад цього – намагання Росії перейти на ринкові умови в газовій сфері у відносинах з державами пострадянського простору (що частково мало місце у другій половині 2000-х років). Однак, на думку автора, РФ використовувала встановлення ринкової ціни на газ (або погрози встановити таку ціну) скоріше як покарання за «погану поведінку» цих держав. Яскравими прикладами є Україна та Білорусь під час їхніх газових та нафтових війн з Росією. Для РФ імперативом зовнішньої політики є якраз контроль над простором, і ми безліч разів можемо простежити, як вона жертвувала економічними вигодами чи йшла на економічні втрати з геополітичних мотивів. Найсвіжіші приклади – газовий контракт з Китаєм, чергова газова війна з Білоруссю (2017), анексія Криму та війна на Донбасі. У всіх цих випадках Росія зазнавала економічних втрат, натомість, здобуваючи геополітичні перемоги або хоча б зберігаючи статус-кво (принаймні з точки

зору РФ) – укріплюючи антизахідний союз з Китаєм, зберігаючи Білорусь у своїй орбіті, залишаючи важелі контролю над Україною та блокуючи її євроатлантичну інтеграцію та ін.

Найбільш яскравий приклад геополітичного підходу, який наскрізно проходить через увесь період перебування при владі Путіна – це становище «Газпрому», який завжди був заручником його використання в політичних цілях. Якщо взяти за приклад «ближнє зарубіжжя», то інтерес Росії полягає в збереженні контролю над всіма без винятку країнами цього простору і недопущенні дрейфу жодної з них до сфери впливу інших, в першу чергу західних держав [110, с. 31].

Геоекономічні фактори можна розподілити на такі групи:

- намагання керівництва РФ зберегти домінуюче економічне становище на ринках СНД;
- прагнення офіційного Кремля позиціонувати себе на міжнародній арені в якості економічної наддержави.

В економічній сфері інтереси Росії полягають у збереженні провідного положення Росії на ринках СНД, особливо у сфері збуту готової продукції, сприянні транзиту російських товарів через територію цих держав та можливості здійснення контролю за їхніми транспортними комунікаціями.

При цьому економічне співробітництво буде ставитись в залежність від сприяння реалізації військово-стратегічних та політичних цілей зовнішньополітичного курсу РФ.

Аналіз економічної складової звіту уряду Російської Федерації про діяльність упродовж останніх (т.зв. «Послання В.Путіна») та відповідних перспектив розвитку країни на середньострокову перспективу свідчить про те, що керівництво РФ продовжує реалізацію курсу на розбудову конкурентоспроможної, інноваційної та соціальної економіки, яка до 2025 р. стане однією з п'яти економік світу з найбільшим ВВП. Серед пріоритетів зовнішньоекономічної політики Кремль розглядає Митний союз, а у

віддаленій перспективі – формування євразійського ринку («співтовариства економік від Лісабона до Тихого океану»).

Розпад Радянського Союзу ознаменував собою завершення епохи домінування біполярного світового порядку. Сучасний світ, починаючи з кінця ХХ століття, розвивається у форматі багатополюсності. У ньому існує декілька потужних силових центрів: США, Європейський Союз, Китай та ін. [96, с. 34]

Росія також прагне закріпити за собою статус лідера на міжнародній арені та провідного гравця на пострадянському просторі. Не випадково іміджевим питанням приділяється особлива увага в контексті визначення та реалізації зовнішньополітичних стратегем Російської Федерації. Ідеї стосовно особливої цивілізаційної місії Росії є наріжними у публічних виступах перших осіб держави, офіційних документів стратегічного порядку та ін. Тому Росія – активний прибічник не лише поглибленої інтеграції, а й реінтеграції на теренах колишнього СРСР, з окремими суб'єктами якого у неї ще не втрачені остаточно культурні, економічні, політичні, соціальні зв'язки, що, безумовно, вселяє надію на відродження лідерських позицій. За відповідними політико-економічними проектами з очевидністю прослідковується бажання РФ поновити нову союзну державу [96, с. 34-35].

Зазначене підсилюється ще й тим, що навесні 2014 р. відбулося посилення конфронтації на міжнародній арені, що пов'язано з агресивною геополітикою Російської Федерації щодо України. Всупереч загальновизнаним нормам міжнародного права, відбулося втручання у внутрішні справи суверенної України, окуповано Крим, триває експансія Росії на сході нашої країни.

Після розвалу Радянського Союзу Російська Федерація, яка стала його спадкоємицею та відрізнялась від СРСР не тільки кордонами, ідеологією та пристроєм, відмовившись від комуністичних ідей і «втративши» половину населення, виявилася знову перед необхідністю пошуку ідеї, здатної поєднати народ в новому «форматі» – новій національній ідеї.

Засадничі положення політики РФ на пострадянському просторі були спочатку сформульовані у «доктрині Лук'янова» – сформульованої головою Верховної Ради СРСР Анатолієм Лук'яновим в 1990 р., яка полягала у тому, що керівництво Союзу для запобігання виходу союзних республік зі складу СРСР проводило політику з формування організованих воєнізованих структур для розпалення й підтримки міжнаціональних конфліктів в їх регіонах, заселених в основному російськомовним населенням, для того, щоб добитися їхнього розколу й зробити в такий спосіб неможливим їхній вихід зі складу СРСР. До числа таких регіонів входили Наддністрянщина й Гагаузія в Молдавії, Абхазія, Аджарія й Південна Осетія в Грузії, Латгалія в Латвії, район Нарова в Естонії й Віленський край у Литві [67].

Концепція зовнішньої політики Росії, затверджена у 1993 році передбачала:

- розгляд в якості найважливіших зовнішньополітичних пріоритетів припинення збройних конфліктів в «ближньому зарубіжжі», остаточне врегулювання безпекових питань у регіоні;
- прагнення до перетворення СНД у плацдарм інтеграції в максимально можливій кількості сфер;
- вирішення питань ядерного потенціалу інших пострадянських держав та регулювання перебування російських військ у цих державах чи їх виведення, а також захист росіян (російськомовного населення) у країнах регіону [48].

У Концепції зовнішньої політики РФ в 2000 році пріоритетами оголошено:

- відповідність інтеграції на пострадянському просторі російським національним інтересам;
- наголос на нових форматах на пострадянському просторі – Митний Союз, ОДКБ, Об'єднана держава;
- створення зони стабільності та розвитку воєнно-політичної співпраці;

– відмова від втягнення в новий формат проросійського об'єднання усіх держав «ближнього зарубіжжя»;

– надання переваги національним інтересам над інтеграцією [49].

У Концепції зовнішньої політики РФ в 2008 р. першочергова увага приділяється таким питанням:

– пріоритетність СНД насамперед в економічних та гуманітарних питаннях;

– важливість ОДКБ у військово-політичному напрямку;

– захист росіян за кордоном та забезпечення їх прав і свобод;

– розвиток Митного Союзу і Єдиного економічного простору;

– використання інтеграційного майданчику ШОС у російських інтересах [50].

Концепцію зовнішньої політики РФ потрібно розглядати разом з «доктриною Медведєва». Після затвердження Концепції зовнішньої політики РФ (2008 р.), у вересні 2008 р. президентом РФ була проголошена т.зв. «доктрина Медведєва», яка складалася із 5 параграфів, в яких був розкритий постулат нової сили Росії. Перший параграф Медведєва трактує ціннісну підставу сили Росії. Діючи на засадах міжнародного права, Росія не має потреби ні в якій додатковій згоді на свої дії, ані навіть в їхньому схваленні. Це ціннісна теза – теза права як необхідної й достатньої підстави для суверенних дій [1].

У формулі другого параграфа – «світ повинен бути багатополярним» – ясно звучить імперативність. Однополярність неприпустима, домінування неприйнятне. Це формулювання категоричного імперативу. У третьому параграфі відчутні різні версії. В одній трактовці він формулюється як неконфронтація й неізоляція, в іншій – як зацікавленість у розвитку повноцінних і дружніх відносин. У четвертому параграфі – пріоритет захисту життя й гідності російських громадян, де б ті не перебували. В одній з формулювань сюди ж доданий п'ятий параграф щодо захисту бізнесу. Цей параграф новий, однак розмитий [1].

Крім того, у доктрині «Медведева» хоч і дипломатичною мовою, але було офіційно заявлено про претензії Росії на гегемонію в регіоні та на втручання у внутрішні справи держав, у яких наявна російська діаспора.

У Концепції зовнішньої політики РФ в 2013 році визначені більш конкретні проблемні питання у безпековій сфері, а саме:

- придністровська проблема з трьома умовами – територіальна цілісність Молдови, її нейтральний статус, особливий статус Придністров'я;
- нагорно-карабаська криза (включення автономного Карабаху в склад Азербайджану з подальшим вирішенням його долі на референдумі та введення контингенту ООН для підтримання миру);
- підтримка Абхазії та Південної Осетії, налагодження відносин з Грузією [51].

В останній версії Концепції зовнішньої політики РФ (2016 рік) окремо виділена Білорусь, як країна з якою РФ буде розширювати стратегічну взаємодію в цілях розвитку інтеграційних процесів у всіх сферах. Також відзначений Євразійський економічний союз, який є ключовим у поглибленні та розширенні інтеграції, з метою стабільного розвитку, всебічного технологічного оновлення, кооперації, підвищення конкурентоспроможності економік держав і підвищення життєвого рівня їх населення. Також підкреслюється, що Росія зацікавлена в розвитку зв'язків з Україною на основі взаємоповаги, вибудовуванні партнерських відносин при дотриманні своїх національних інтересів. При цьому було відзначено про готовність РФ до взаємодії з усіма зацікавленими державами і міжнародними структурами щодо необхідних зусиль для політико-дипломатичного врегулювання, на думку Кремля, саме «внутрішньо українського» конфлікту [47].

Крім того, у Концепції зовнішньої політики РФ в 2016 році вкотре на центральне місце поставлена ціль захисту співвітчизників за кордоном, що свідчить про більш агресивний підхід до «ближнього зарубіжжя» (оскільки в більшості країн присутні російські та російськомовні спільноти) [47].

«На території СНД, – як зазначається в Указі президента Російської Федерації Б. Єльцина «Про затвердження стратегічного курсу Російської Федерації з державами-учасниками Співдружності незалежних держав» від 14.10.95, – сконцентровано головні життєві інтереси в галузі економіки, оборони, безпеки, захисту прав росіян, забезпечення яких складає основу національної безпеки країни. При цьому у взаємовідносинах з третіми країнами і міжнародними організаціями слід досягати з їхнього боку розуміння того, що цей регіон передусім є зоною інтересів Росії» [80, с. 4-5].

Невипадково, що сьогодні Росія не підписує з країнами СНД, насамперед з Україною, політичних договорів про визнання непорушності їхніх кордонів та територіальної цілісності, які, до речі, визнані міжнародним співтовариством.

Основною підставою для перегляду кордонів з країнами СНД є проживання в них значної кількості росіян. «Насправді ці кордони є досить суперечливими не тільки тому, що свого часу були безпідставно порізані більшовиками, але й тому, що значна частина росіян, що несподівано опинилися на території нових держав, не вважає себе їхньою частиною, а розглядає себе як частину багатонаціональної Росії» [63, с. 103].

Геополітичне домінування на пострадянському просторі має забезпечуватися надійним геоекономічним підґрунтям. Тому нинішній Митний союз потрібний РФ для розбудови своєї неформальної імперії. Крім того, з початку 2015 р. розпочав діяльність Євразійський економічний союз. При цьому успішний розвиток геоекономічних проектів на пострадянському та світовому геопросторі тісно пов'язаний з реалізацією геополітичного та геокультурного проекту під егідою Кремля [77]. При цьому В.Путін заперечує імперський характер геополітики та геоекономіки Росії: «Не імперія, а культурне просування; не гармати, не імпорту політичних режимів, а експорт освіти та культури допоможуть створити сприятливі умови для російських товарів, послуг та ідей» [77].

Велику роль у просуванні геополітичного проекту відновлення російського впливу на пострадянському просторі відіграють федеральні органи влади РФ та їхні дочірні структури. В.Путін вважає, що на міжнародній арені Росія, як і кожна країна, може відкрито застосовувати механізми цивілізованого лобізму [77], тобто, по суті, «м'якої політики». Зазначене, зокрема, передбачає створення по всьому світу «Руських центрів», офіційно покликаних здійснювати підтримку програм вивчення російської мови за кордоном, розвиток міжкультурного діалогу і зміцнення взаєморозуміння між народами. Особливо ефективним вважається заснування таких центрів при вищих навчальних закладах у великих містах інших країн. Нині у світі функціонує близько сотні «Руських центрів». Найбільша увага приділяється розвитку мережі цих центрів у країнах так званого близького закордоння – на пострадянському просторі. Наприкінці 2013 р. в Україні діяло тринадцять «Руських центрів». У «далекому» закордонні Руські центри функціонують насамперед у багатьох країнах Європи, є вони також в Азії (у Китаї їх сім), Північній та Південній Америці.

Активну діяльність на міжнародній арені у першій половині 2010-х років проводило також Федеральне агентство у справах СНД, співвітчизників, які проживають за кордоном, і з міжнародного гуманітарного співробітництва («Росспівробітництво»), що було створене у 2008 р. як федеральний орган виконавчої влади, підпорядкований МЗС Росії [74]. Ця установа розробила «План заходів Уряду Російської Федерації щодо проведення діяльності у сферах міжнародного гуманітарного співробітництва і сприяння міжнародному розвитку на базі російських центрів науки та культури за кордоном на 2013–2015 роки» і впроваджує його в життя. Зрозуміло, що пріоритетним геопростором для діяльності «Росспівробітництва» були країни СНД.

Крім того, слід додати, що при Президії Генеральної ради правлячої в РФ партії «Єдина Росія» функціонує Комісія з координації та взаємодії зі співвітчизниками, що проживають за кордоном, до складу якої входять

впливові депутати Держдуми, урядовці, вчені, діячі культури та ін. Комісія, зокрема, контролює виконання урядових програм щодо підтримки «співвітчизників за кордоном». Із 2002 р. функціонує Міжнародна рада російських співвітчизників, яка об'єднує понад 140 організацій з 54 країн світу і надає підтримку російській діаспорі через сприяння об'єднанню та координації діяльності громадських організацій «співвітчизників». При цьому традиційно заявляється, що Росія не використовує національні неурядові організації інших країн і не фінансує їх з метою просування своїх інтересів.

У цілому в стратегічному курсі Російської Федерації щодо країн СНД зазначається таке: «При взаємодії з третіми країнами та міжнародними організаціями досягати з їхнього боку розуміння того, що цей регіон є насамперед зоною інтересів Росії» [66]. «Ми не зацікавлені, щоби на території колишнього Союзу хтось домінував, особливо у військово-політичній сфері. Ми не зацікавлені, щоб які-небудь держави відігравали роль буферних країн» [66].

У контексті останніх подій, пов'язаних із поширенням впливу РФ на пострадянському просторі, слід вказати про т.зв. «доктрину Герасимова», тобто нову військову доктрину Росії, останню версію якої 2 березня 2019 р. представив начальник Генштабу РФ Валерій Герасимов і яка передбачає перевагу РФ «над будь-яким потенційним супротивником».

«Ми повинні усіма силами забезпечити технічну, технологічну, організаційну перевагу над будь-яким потенційним супротивником», – заявив В.Герасимов у своєму виступі на засіданні Академії військових наук у Москві.

За його словами, «складність сучасного озброєння така, що налагодити його виробництво у короткий термін з початком воєнних дій навряд чи вдасться, тому все необхідне має випускатися в необхідній кількості й надходити у війська ще в мирний час» [65].

У новій «доктрині Герасимова» 2019 року змінився тон викладу: в офіційні документи повернулася термінологія часів апогею «холодної війни». Тепер США і їхні союзники йменуються «агресорами», готовими віроломно напасти у будь-який момент, використовуючи «технології «кольорових» революцій і м'якої сили», а також «імовірними супротивниками», як років п'ятдесят назад.

У доктрині також заявляється нібито про нову стратегію Пентагона «Троянський кінь»: «використовуючи протестний потенціал «п'ятої колони», США дестабілізують обстановку, наприклад у РФ, і одночасно наносять удари високоточною зброєю «по найбільш важливих об'єктах» [65].

За твердженням В. Герасимова, основою «відповіді» РФ на загрози «є стратегія активної оборони», тобто «комплекс попереджувальних заходів із нейтралізації загроз безпеці держави» [65].

Важливою є роль «доктрини Герасимова» стосовно пострадянського простору, оскільки саме країни СНД, відповідно до цієї доктрини, стають ареною протистояння інтересів Росії і західних держав. Кремль вважає, що наразі «технології «кольорових» революцій і м'якої сили» реалізуються Заходом саме на пострадянському просторі, у т.ч. і в Україні. Крім того, російська сторона вважає можливим застосування цих технологій в Білорусі, а також у Вірменії й Грузії, тобто країнах, де РФ намагається поширити свій вплив.

Також є Стратегія національної безпеки Російської Федерації до 2020 року, яка була прийнята 2009 року. В ній зазначається, що для Росії співробітництво з країнами СНД є пріоритетним напрямом у зовнішній політиці і вона хоче розвивати регіональну і субрегіональну інтеграцію з ними. Росія буде сприяти зміцненню Євразійського економічного союзу як ядра економічної інтеграції, інструменту сприяння реалізації великих водно-енергетичних, інфраструктурних, промислових та інших спільних проєктів, в першу чергу регіонального значення .

Таким чином, концепції як офіційні документи зовнішньої політики РФ не показують справжніх механізмів зовнішньоекономічної політики й дипломатії РФ, водночас вони виявляють основні напрями устремлінь Росії, у т.ч. на пострадянському просторі. Неофіційні доктрини (А.Лук'янова, В.Герасимова) оцінюють весь простір колишнього СРСР із точки зору виключно інтересів Росії.

РОЗДІЛ 3. ВИСВІТЛЕННЯ ВПЛИВУ НАДДЕРЖАВ НА ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

3.1. Структурно-функціональний аналіз подій за період 2000-2014 років в Європейському регіоні

Аналіз безпекової регіональної політики в Європі упродовж останніх десятиліть доцільно розглянути на прикладі діяльності структур НБСЄ-ОБСЄ.

Четвертий саміт НБСЄ, що став першою зустріччю оновленого формату, проходив у Гельсінкі з 24 березня по 8 липня 1992 року. Його результатом став документ під красномовною назвою, яка відображала атмосферу нового, пост-біполярного світу - «Виклик часу змін» [125].

«Виклик часу змін» складався з двох частин: «Декларація наради в Гельсінкі», яка певною мірою є політичним вступом до другої частини – «Гельсінські рішення». Попри попереднє рішення глав 52 делегацій затвердити короткий документ-довідь, Гельсінський документ вийшов достатньо довгим. Якщо порівнювати його текст із Хартією для Нової Європи 1990 року [68], то потрібно зазначити, що загальний настрій документу був більш песимістичним. Хартія для Нової Європи була написана в захопленому очікуванні нового, яскравого майбутнього після «смерті» комунізму у Східній Європі. Натомість у Гельсінській декларації зазначається про «серйозні труднощі та розчарування» [125]. Глави 51 країн-учасниць (Югославія була виключена з роботи саміту) наголошують на тому, що «...серйозні порушення зобов'язань НБСЄ у сфері прав людини та основних свобод, в тому числі тих, які стосуються національних меншин, становлять особливу загрозу мирному розвитку суспільства, зокрема в нових демократичних державах».

«Гельсінські рішення» склалися з 12 розділів, які стосувалися всіх аспектів діяльності НБСЄ. Більшість з них стосувалися питань безпеки та

зміцнення організаційної структури НБСЄ. Відтак, значно посилювалася роль Комітету старших посадових осіб, зокрема Голови Комітету, який мав відповідати за «координацію та консультації з питань поточної діяльності НБСЄ» [146]. В допомогу Голові надавалася так звана Трійка – попередній та майбутній Голови, плюс діючий, - а також Спеціальні цільові групи. Голова Комітету має право призначити особистого представника для вирішення певного конкретного питання.

Великим успіхом наради у Гельсінкі стало запровадження нової посади Верховного Комісара НБСЄ у Справах Національних Меншин [127]. Нарада в Гельсінкі стала ареною для обговорення питання мирного врегулювання суперечок, керівну роль в якому мали Франція та Німеччина. Було запропоновано створити спеціальну інституцію – Суд з примирення та арбітражу при НБСЄ, проте учасникам не вдалося досягти згоди з цього приводу.

Ради міністрів закордонних справ НБСЄ у Стокгольмі, яку відвідали лише 43 представника із можливих 49. В черговий раз був продемонстрований стрімкий рух НБСЄ в напрямку інституціоналізації та перетворення у міжнародну організацію [147]. Рада міністрів вирішила посилити співпрацю з деякими міжнародними організаціями, а також створити нову посаду Генерального секретаря.

У Декларації Гельсінського саміту 1992 року говорилося про те, що НБСЄ є форумом, що визначає напрямок процесу формування нової Європи і стимулює цей процес. Вперше НБСЄ позначила себе як регіональну організацію в дусі глави VIII Статуту ООН, відповідальну за підтримку військово-політичної стабільності та розвиток співпраці в євроатлантичному просторі від Ванкувера до Владивостока. З цього моменту НБСЄ отримала можливість для здійснення практичних заходів у сфері попередження та врегулювання локальних і регіональних конфліктів.

На саміті в Будапешті (грудень 1994 року) держави-учасниці НБСЄ обговорювали питання про те, якою має бути модель безпеки в ХХІ ст. Хоча

в тексті Декларації Будапештської зустрічі, яка отримала назву «На шляху до справжнього партнерства в нову епоху» [124], було відображено прагнення держав-учасниць систематизувати і перевести на більш практичну основу співпрацю з європейськими та іншими регіональними і трансатлантичними організаціями та інститутами, перші реальні кроки в цьому відношенні були зроблені тільки три роки по тому на засіданні РМЗС ОБСЄ в Копенгагені.

На саміті в Будапешті було прийнято рішення перетворити з 1 січня 1995 року НБСЄ в Організацію з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) зі своїм статутом і правовою базою. Це додало роботі Організації новий політичний імпульс і одночасно стало відображенням шляху її інституційного розвитку.

На Лісабонській зустрічі в грудні 1996 року була прийнята Декларація про «Моделі загальної та всеосяжної безпеки для Європи ХХІ століття», затверджені «Основи контролю над озброєнням» і «Розвиток порядку денного Форуму по взаємодії в галузі безпеки» [143]. Тоді ж отримала подальший розвиток теза про ключову роль ОБСЄ у зміцненні безпеки і стабільності в усіх її вимірах.

Декларація про «Моделі загальної та всеосяжної безпеки для Європи ХХІ століття» підтвердила центральну роль ОБСЄ у забезпеченні безпеки і стабільності. У документі вказувалося, що метою роботи над моделлю безпеки є внесок у створення простору загальної і неподільної безпеки і здійснення позитивного впливу на безпеку всіх держав-учасниць шляхом посилення ОБСЄ і, тим самим, затвердження її ключової ролі як єдиної загальноєвропейської організації безпеки в забезпеченні європейського миру і стабільності.

Надблоковий статус ОБСЄ сприяв зближенню позицій різних військово-політичних потуг та зміцненню довіри між ними, він став основою для більш глибокого взаєморозуміння та прозорості у взаємовідносинах [121]. Організація отримала реальний шанс для подальшої розбудови як основи нової архітектури європейській безпеки. Зрештою ОБСЄ розглядала

свою діяльність у дусі Хартії ООН як регіональну організацію у глобальній системі колективної безпеки. Але діяльність організації все ж не мала достатнього підкріплення фінансовими, інституційними і організаційними можливостями, що значно стримувало її ефективність у безпековій галузі.

Разом з тим реалії пост-біполярної доби виявилися набагато жорсткішими, ніж це здавалося одразу по завершенню «холодної війни». Розбіжності між заходом та сходом Європейського континенту не могли бути так швидко подолані, як на це сподівалися прихильники європейської єдності «від Ванкуверу до Владивостока» [122]. З кінця 1990-х років у діяльності ОБСЄ почали наростати суперечності між позиціями окремих країн-членів стосовно цілей і завдань організації. Суперечності стосувалися насамперед військово-політичного виміру діяльності ОБСЄ. Як вважали й продовжують вважати деякі країни-члени, насамперед Російська Федерація, ОБСЄ нехтує вирішенням завдань «першого кошику» за рахунок надмірної уваги до третього виміру, людської безпеки.

Зустріч на найвищому рівні у Стамбулі відбулася 18 листопада 1999 року. В ході роботи делегацій був підписаний документ, що став результатом як Лісабонського, так і Стамбульського саміту – Хартія європейської безпеки [142]. Тим самим був підведений підсумок дискусії про модель безпеки для Європи XXI століття.

Головними новими елементами, що містяться в Хартії європейської безпеки, є нові кроки, засоби і механізми, що збільшують роль ОБСЄ як ключового інструменту раннього попередження та запобігання конфліктам, врегулювання криз і постконфліктного відновлення. При цьому в Хартії не простежується прагнення знову визначати нові принципи або давати нову інтерпретацію старим принципами [128].

Підписавши на Стамбульському саміті Хартію європейської безпеки, держави-учасниці підтвердили відданість основоположним принципам Статуту ООН і Гельсінського Заключного акту [133].

Отже, Нарада з Безпеки та Співробітництва в Європі почала свою поступову та організовану інституалізацію у 1990 році з ухваленням Хартії для Нової Європи. Цей процес тривав практично десять років, і призвів до появи у системі міжнародних відносин нової регіональної безпекової організації. Нова структура ОБСЄ була покликана забезпечити мирне врегулювання регіональних конфліктів та моніторинг за дотриманням основних прав та свобод людини. Перед Організацією постала низка питань, які вона мала вирішити, застосовуючи новостворений механізм; таким чином наступні десятиліття показали, чи спроможна ОБСЄ виконувати покладені на неї завдання.

Після проведених самітів та прийнятих у кінці ХХ ст. документів, ОБСЄ стала на новий шлях розвитку, відкривши перед собою низку нових перспектив. Завершення холодної війни, створення Європейського Союзу, діалог між Сходом та Заходом - все це, здавалося б, мало призвести до посилення позицій ОБСЄ на міжнародній арені як організації, яка відповідальна за безпеку та мирне співробітництво у всіх сферах. Натомість, діяльність ОБСЄ мінімізувалася, локальні конфлікти залишалися невирішеними, і все частіше поставало питання щодо ефективності організації та доцільності її реформування.

Варто зазначити, що різні держави мали протилежні погляди на роль ОБСЄ у міжнародних відносинах. Відтак Росія вважала, що реальна діяльність інститутів Організації відповідає інтересам окремих великих світових гравців.

У січні 2004 року Російська Федерація запропонувала змінити домінуючий, на її думку, погляд на ОБСЄ як інструмент обслуговування інтересів західних держав та їх угруповань та зайнятися реалізацією основної мети ОБСЄ – формування єдиного загальноєвропейського простору безпеки [37].

Росія скоротила свою долю у бюджеті організації і заявила про небажання фінансувати проекти, що, на її думку, «суперечать російським

інтересам». Уряд Росії, також, відмовився виводити війська з Придністров'я, при цьому критиці піддалась діяльність спостерігачів ОБСЄ на виборах в державах СНД. У грудні 2006 року РФ навіть заявила про можливість виходу з ОБСЄ, якщо пріоритетом організації залишатиметься захист прав людини, а не військово-політичне співробітництво та економіко-екологічні питання [37]. Зміна позиції РФ щодо ОБСЄ викликана насамперед тим, що Росію не задовольняла її роль в архітектурі Європейської безпеки, а також певними відмінностями у розумінні РФ нагальних цілей і завдань ОБСЄ. У червні 2008 року президент Російської Федерації Дмитро Медведєв виступив з ініціативою проведення нового діалогу з питань безпеки та створення юридично обов'язкового Договору з європейської безпеки. Після війни на Південному Кавказі у серпні 2008 р. питання безпеки в Європі вийшли на перший план. Російська ініціатива щодо безпекового діалогу разом з ідеями ЄС щодо архітектури європейської безпеки почали обговорюватися в рамках ОБСЄ. У 2009 році під час головування Греції в ОБСЄ було започатковано так званий «процес Корфу» з просування діалогу з євроатлантичної та євразійської безпеки [145]. Прийнята Декларація про процес Корфу містить три головних принципи:

- вірність концепції всеохоплюючої неподільної безпеки;
- цілковите й послідовне дотримання прийнятих в рамках ОБСЄ норм, принципів та зобов'язань за всіма трьома вимірами ОБСЄ;
- прагнення до зміцнення партнерства й співробітництва в регіоні ОБСЄ, а також до підвищення ефективності ОБСЄ та її внеску до забезпечення безпеки.

Наступна, після Стамбульського саміту ОБСЄ у 1999 році, зустріч ОБСЄ відбулася аж через 11 років у Астані, столиці Казахстану [117].

Ініціатива Казахстану як країни-головуючої в ОБСЄ у 2010 р. щодо проведення саміту цієї організації в Астані засвідчила усвідомлення провідними країнами світу необхідності пошуку консенсусу у питаннях спільного реагування на новітні виклики і загрози сучасного світу, такі як

тероризм (у т.ч. ядерний), регіональні та локальні конфлікти, піратство, кібератаки, організована злочинність, наркоторгівля та торгівля людьми, нелегальна міграція, зміна клімату, а також протидії негативним наслідкам світової фінансово-економічної кризи. Варто підкреслити, що саміт ОБСЄ було вперше проведено в країні, що не належить до європейської ідентичності. Це підтверджує, з одного боку, прагнення дедалі більшої частини країн-членів сформуванню єдиної і неподільної євроатлантичної та євразійської зони безпеки (від Ванкувера до Владивостока, як зазначено в пам'ятній декларації саміту), а з іншого - намагання ОБСЄ відновити свою роль та стати більш впливовим центром прийняття рішень з питань міжнародної безпеки.

До порядку денного саміту було включено низку важливих питань, що формули проблемне поле безпекового середовища на просторі ОБСЄ [144]:

- зняття напруження та досягнення стабільності в зонах регіональних і локальних конфліктів, зокрема, на Кавказі та в Придністров'ї, Киргизії тощо, необхідність розробки єдиних принципів врегулювання таких конфліктів, відновлення довіри між країнами-членами ОБСЄ, порушеної внаслідок загострення конфліктних ситуацій;

- підвищення ефективності ОБСЄ щодо попередження та подолання транснаціональних викликів і загроз;

- необхідність модернізації правових засад, організаційної структури ОБСЄ та її інститутів (у т.ч. утворення Ради з енергетичної та економічної взаємодії, екологічного Форуму);

- посилення міжнародної системи контролю над озброєннями, у т.ч. відновлення переговорного процесу щодо оновлення Договору про звичайні збройні сили в Європі, доцільність прийняття декларації безядерного світу;

- активізація заходів із зміцнення заходів довіри та безпеки, у т.ч. необхідність прийняття нової редакції Віденського документа 1999 р. та ухвалення нового договору європейської безпеки, який передбачав би

поширення дієвих гарантій безпеки на усі держави ОБСЄ, а не лише на країни-учасниці військових альянсів і блоків;

– необхідність розробки нових принципів узгодження валютно-фінансової політики, формування світової резервної валюти, економічного співробітництва.

Незважаючи на гостроту та актуальність окресленого кола питань, за підсумками саміту не було прийнято жодних концептуальних або програмних документів, а пам'ятна декларація саміту «Назустріч суспільству безпеки» [119], в цілому, лише відбила наявність консенсусу країн-членів щодо необхідності дотримуватися загальних міжнародних норм і принципів та виконувати узяті на себе зобов'язання в рамках ОБСЄ, а також їх прагнення у найближчі роки розробити план дій та оновити окремі документи з питань безпеки. У пам'ятній декларації саміту визначено, що у 2011 р. в ОБСЄ головуватиме Литва, в 2012 р. – Ірландія, в 2013 р. – Україна.

Заслуговує на увагу такий неординарний крок з боку офіційного Казахстану як проведення в Астані напередодні саміту конференції громадського суспільства, що проходила паралельно з традиційною плановою оглядовою конференцією ОБСЄ (на якій розглядалися питання виконання державами-членами зобов'язань ОБСЄ та протидії тероризму). Метою цієї конференції було, зокрема, обговорення проблематики порушення прав людини і демократичних свобод в країнах Центральної Азії. Проте, за наполяганням представників неурядових організацій та правозахисників було прийняте рішення обмежитися лише розглядом ситуації в Туркменістані як країні, що має найбільші проблеми у відповідній сфері. Це вплинуло на формування порядку денного саміту, оскільки розгляд цього питання на вищому рівні був не дуже вигідним для Казахстану, який останнім часом зазнавав чималої критики за його політики у сфері дотримання прав людини та забезпечення свободи ЗМІ. Крім того, конференція схвалила та направила саміту ОБСЄ низку рекомендацій, зокрема, щодо підвищення можливостей цієї організації щодо реагування на

кризові ситуації, посилення її взаємодії з інституціями громадського суспільства, які опікуються проблематикою захисту прав людини.

Попри внутрішні суперечності і кризові явища в ОБСЄ організація залишається однією з головних опор системи європейської безпеки. Це підтверджують досягнення останнього десятиліття у врегулюванні криз, відповіді на новітні загрози (Хартія ОБСЄ з боротьби з тероризмом, 2002 р.), прийняття документів про стратегію оптимізації роботи ОБСЄ в еколого-економічному вимірі (2003 р.), ініціатива «На схід від Відня» із співробітництва з пострадянськими країнами ОБСЄ (2004 р.), боротьба з організованою злочинністю, прийняття Мадридської декларації з безпеки та екології (2007 р.), прийняття регіональної декларації з Карабаського конфлікту (2008 р.), прийняття Астанінської декларації (2010 р.), поновлення процесу з Придністровського врегулювання в форматі «5+2» (2011 р.).

Анексія Криму Росією та військові дії на Донбасі продемонстрували марність всі попередніх рішень та діяльності Організації з безпеки та співробітництва. РФ знехтувала правовими нормами та зобов'язаннями, покладеними на неї низкою угод та договорів. 2014 рік та реакція міжнародної спільноти на події, що сталися, показали весь спектр проблем, які властиві ОБСЄ.

В грудні 2015 року в Сербії відбулася зустріч міністрів закордонних справ Організації з безпеки та співробітництва в Європі. Та її головним підсумком стало зовсім не те, задля чого глави зовнішньополітичних відомств 57 країн приїхали до Белграда. Довелося визнати, що криза організації досягла того рівня, коли її вже неможливо ігнорувати. «Ми працюємо в атмосфері недовіри», - підсумував засідання генсек ОБСЄ Ламберто Заньєр. Звичайно ж, учасники зустрічі сказали красиві та потрібні слова про важливість дискусії та про унікальні можливості ОБСЄ. Та якщо відкинути дипломатичне розшаркування, стає зрозуміло, що міністерська зустріч виявилася провальною. Вже 12 років на міністерських зустрічах ОБСЄ не могла ухвалити підсумкову політичну декларацію – вона була в

2000, 2001, 2002 роках, але відтоді – жодного разу. Головною причиною кризи є принцип консенсусу в прийнятті рішень. У випадку з подіями в Україні Організація зіштовхнулася з наступною проблемою - без згоди Москви жодне рішення ОБСЄ ухвалити неможливо.

В цілому, сучасну роль ОБСЄ в архітектурі безпеки оцінюють як обмежену. Водночас, в умовах нового безпекового середовища, в якому на перший план вийшли проблеми м'якої безпеки з новими ризиками та загрозами, ефективність цієї організації має потенціал для підвищення.

Нинішні прояви політичної нестабільності в різних регіонах світу викривають глибоку структурну кризу як існуючої системи міжнародної безпеки, так і локальних систем забезпечення національної безпеки окремих держав. Тривожним результатом цієї ситуації є падіння рівня керованості міжнародними процесами, що за умови зростання регіональної нестабільності, дедалі тісніше пов'язує національну безпеку із міжнародним безпековим виміром.

3.2. Контент-аналіз впливових подій в Азійському регіоні

Аналіз регіональної політики наддержав в Азійському регіоні доцільно розглянути на прикладі ситуації навколо ядерної програми КНДР.

Північно-Східна Азія – динамічна арена, де пересікаються інтереси Китаю, Росії, Японії, двох Корей, США. У цьому регіоні сконцентрована військово-економічна сила, адже: знаходяться три ядерні держави (США, Росія, Китай), а з 2006 р. де-факто ядерною державою стала і Північна Корея; «порогові держави» (Японія, Південна Корея і Китайська республіка, тобто Тайвань); чотири економічно сильні держави (США, Китай, Японія і Південна Корея). Як зазначав помічник державного секретаря США зі справ Східної Азії і Тихого океану К.Хілл «в геополітичній, військовій, дипломатичній, економічній сфері – Східна Азія є життєво важливою для інтересів національної безпеки США. Американці прагнуть, щоб світ був демократичним, процвітаючим, безпечним, і політика США щодо даного регіону заснована на цих глобальних цілях» [104]. Підкреслюючи значення Азіатсько-Тихоокеанського регіону для інтересів США американські дослідники К.Кемпелл, М.О'Хенлон висловили думку про доцільність зосередити зусилля США на країнах цього регіону, куди в ХХІ ст. зміщується центр світового розвитку [70, с. 99].

Північнокорейські ядерно-ракетні програми залишаються складною регіональною проблемою в АТР, отже не можуть не хвилювати США. Міжнародне співтовариство намагається не допустити появи нових членів ядерного клубу. Проте випробування КНДР 9 жовтня 2006 р. ядерної зброї – є показником неефективності сучасних режимів контролю за розповсюдженням зброї масового знищення і засобів їх доставки; наслідком неможливості світової спільноти нормалізувати ситуацію в регіоні. Північнокорейське володіння ядерною зброєю є загрозою для інших країн, окрім того, така зброя може потрапити до терористичних груп або небезпечних членів міжнародного співтовариства.

Деякі дослідники, зокрема В.Есин, вказують, що у регіоні розпочнеться процес «ядерного доміно»: Японія створить ядерну зброю; Японія, Південна Корея і Тайвань спрямують свої зусилля для створення протиракетної оборони у співпраці зі США. Нарощуватимуть зусилля і США, Китай та Росія у ракетно-ядерній сфері. Отже, може розпочатися гонка ракетно-ядерного озброєння. Процес «ядерного доміно» призведе до краху Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) і режиму нерозповсюдження в цілому. Держави-учасники ДНЯЗ, які хотіли б мати атомну зброю, переконуються, що вихід з цього договору залишається фактично безкарним, а великі держави не можуть зупинити країну, що кидає виклик світовій спільноті.

Таким чином, північнокорейська ядерна криза вийшла за регіональні межі та перетворилася у серйозну міжнародну проблему. Її врегулювання потребує значних зусиль світового співтовариства і часу.

Дослідниця І.Погорелова зазначає в своїх роботах, що з 90-х рр. ХХ ст. світова спільнота, на чолі із США намагається переконати Північну Корею відмовитися від ядерних програм. Слід відзначити, що для Вашингтона важливим є саме роззброєння Північної Кореї, а не контроль її ядерних програм. Події показали, що рішенням і обіцянкам північнокорейського керівництва довіряти не можна: адже Пхеньян здатний переглянути свої позиції і відмовитися виконувати підписані угоди [70, с. 100].

Адміністрація США традиційно використовувала ряд принципів у своїй північнокорейській політиці. Так, США відмовлялися вести прямі переговори з Пхеньяном, доки КНДР не зупинить ядерні програми; створили міжнародну коаліцію для здійснення тиску на Північну Корею, розглядали можливість уведення додаткових санкцій. Щодо військового методу вирішення проблеми, то більшість дослідників, зокрема й американських, вважають його неперспективним.

Американські політики і науковці наголошували, що адміністрації США необхідно проводити гнучку північнокорейську політику. Так,

політолог Дж.Най відзначав, що сучасна наддержава не може спиратися у світових справах виключно на чинники військової та економічної сили [50]. Слід поєднувати їх з інструментами «м'якої влади», тобто набувати нових прихильників за допомогою розповсюдження американських цінностей і демократії. Колишній губернатор Арканзасу М.Хакаббі також вказував, що зовнішній політиці США потрібно змінити тон. Адже самовпевнений бункерний менталітет адміністрації Буша був контрпродуктивним у США і за кордоном. К.Кемпбелл і М.О'Хенлон, аналізуючи стратегію Адміністрації США у питаннях забезпечення національної безпеки США, вважають, що військово-силовий підхід приводить до провалів [70, с. 100].

Слід зазначити, що наприкінці 2000-х років майже всі колишні американські послы Південної Кореї і спеціальні представники США у КНДР (Дж.Лейні, У.Перрі, Ч.Картман) критикували підхід адміністрації щодо КНДР. Так, Ч.Причард вказував, що політика США призвела до того, що КНДР має вісім або більше ядерних зарядів. І це, тоді як США вели боротьбу з С.Хусейном, оскільки виникли побоювання, що він, можливо, отримав би таку ж можливість у кінці десятиліття [70, с. 100]. Американський дослідник М.Маззар наголошував на тому, що із самого початку Адміністрація Сполучених Штатів не зміг сформулювати чітку політику щодо Північної Кореї. Як результат: довгі дебати, більш того, Північна Корея здійснила ядерне випробовування [70, с. 100].

Найбільш активні опоненти республіканської адміністрації, сенатори-демократи Е.Кеннеді і Д. Файнстайн, стверджували: «Як ми можемо просити Іран або Північну Корею відмовитися від ядерних програм, коли самі почали розробляти і випробовувати нове ядерне озброєння». До того ж, існує певна доктрина «ядерної двозначності». Так, щодо одних країн (Ізраїлю) розповсюдження ядерної зброї вважається не небезпечним, а до інших (КНДР, Ірану) – загрозовим.

Проте, навіть з більш гнучкою американською політикою щодо КНДР, шлях до демонтування ядерних програм не був і не буде легким. Багато

експертів вважають, що за допомогою ядерної програми Пхеньян може не допустити економічного краху країни; вона може бути засобом стримування зовнішньої агресії і піднімає престиж диктатора Ким Чен Ина у колах армії і правлячого класу Північної Кореї. М.О'Ханлон вказував, що Північна Корея прагне використовувати довгі й складні переговори, щоб переслідувати два довгострокові завдання: зменшити свою залежність від Китаю і РК, покращуючи та розширюючи відносини зі США і Японією; і добитися певних позицій у відносинах зі США, щоб послабити південнокорейську позицію в обговоренні умов встановлення постійного миру на півострові [70, с. 101].

США, можливо, хотіли б падіння диктаторського режиму, проте необхідно враховувати економічні й політичні наслідки такого розвитку подій. Головним завданням для американців залишається позбавити КНДР ядерних і ракетних програм. До того ж, для США важливим є часові рамки і те, щоб економічна допомога, надана КНДР, безпосередньо не пов'язувалася з її відмовою від ядерних програм.

Отже, мета США, зокрема нової Адміністрації Д.Трампа – без'ядерний Корейський півострів, а для того, щоб переконати Північну Корею ліквідувати свої ядерні програми необхідний поетапний процес. Водночас упродовж останнього часу ситуація навколо КНДР й американсько-корейських відносин істотно загострилася.

Особливо небезпечною ситуація стала з літа 2017 року, коли 4 липня 2017 року в селищі Банхен, що знаходиться на заході КНДР, була запущена міжконтинентальна балістична ракета «Хвасон-14». За заявами КНДР, ракета піднялася на висоту 2802 км, пролетіла 933 км і впала у Східне (Японське) море.

Багато країн визнали цю інформацію вірною й через день Радбез ООН провів позачергове засідання. Запуск подібних ракет КНДР є порушенням резолюції Радбезу №2356 минулого місяця. Світове співтовариство передбачає нові санкції у відношенні КНДР – заморожування майна

Північної Кореї закордоном, заборона поставок нафти, контроль відправлення працівників закордон тощо.

Однак, за даними міноборони РФ ракета сягнула висоти 535 км і пролетіла 510 км, і параметричні дані польоту відповідають тактико-технічним характеристикам балістичної ракети середньої дальності.

За відомостями німецьких фахівців, КНДР не розробляє ракети самостійно, а одержує їхні компоненти з Росії. Водночас за даними Reuters, Північна Корея здатна виготовляти ракетні двигуни без закордонних поставок.

У серпні 2017 року КНДР здійснила випробувальний запуск трьох ракет близької дії. Усі три запуски завершилися невдачею: одна ракета вибухнула незабаром після старту, дві інші – у польоті.

29 серпня 2017 року КНДР здійснила черговий запуск ракети «Хвасон-12», яка пролетіла над територією Японії (острів Хоккайдо) і впала у море.

Ядерна програма й запуск ракет КНДР викликають занепокоєння США і Японії – з їхнього боку проти Північної Кореї неодноразово вводилися жорсткі санкції. У той же час, Китай, незважаючи на формальний осуд, залишається військовим союзником і економічним партнером КНДР.

Як вже зазначалося, геополітична, геоекономічна та безпекова важливість Корейського півострова закономірно обумовлює інтерес великих держав до процесу об'єднання та забезпечення миру й стабільності в регіоні. Китай та Росія через своє географічне розташування завжди мали особливі історичні зв'язки як з КНДР, так і з РК. І вплив їх політики на проблему об'єднання Кореї величезний.

З часу оформлення «корейського вузла» і до сьогодні, майже за шістдесятирічний період, політика та підходи до його розв'язання змінювались як в Росії, так і в Китаї.

Політологи О.Шевчук та О.Герасим'юк вважають, що з самого початку 1990-х рр. внутрішні зміни в Росії разом зі змінами міжнародної ситуації призвели до суттєвого повороту в її відносинах із двома корейськими

державами [111, с. 60]. Позиція Росії у відношенні до міжкорейського зближення та його можливих результатів також визначається національними інтересами Росії, яким, безумовно, відповідає ліквідація джерела напруги в її далекосхідних кордонів та поява в перспективі єдиної Кореї дружньої Росії.

19 листопада 1992 р. був підписаний Договір про основи відносин між Росією і Південною Кореєю. РК зміцнила свої міжнародно-політичні позиції за рахунок встановлення дипломатичних відносин із Радянським Союзом (у січні 1990 р.), рядом колишніх соціалістичних країн, у 1992 р. – з КНР.

О.Шевчук вважає, що ці обставини могли сприяти створенню більш сприятливих зовнішніх умов для зближення Південної і Північної Кореї і здійснення формули «перехресного визнання», відповідно до якої Росія і Китай як колишні союзники КНДР по війні 1950-1953 рр. визнали б Сеул, а США і Японія встановили б дипломатичні відносини з Пхеньяном [111, с.60]. Кроком у цьому напрямку був одночасний прийом 17 вересня 1991 р. обох корейських держави в ООН. Незабаром у грудні 1991 р. КНДР і РК підписали міжурядову угоду про примирення, ненапад і співробітництво, а в лютому 1992 р. – Спільну декларацію про створення без'ядерної зони на Корейському півострові, згідно з умовами якої обидві сторони проголосили відмову від виробництва, зберігання, розміщення, придбання або випробування ядерної зброї. Проте «перехресне визнання», на жаль, не отримало завершення, тому що Токіо і Вашингтон на визнання Пхеньяна не пішли.

О.Герасим'юк зазначає, що відносини Росії з КНДР у середині 90-х років були складними через рішення Москви визнати Сеул. Росія перестала вважати себе зв'язаною з КНДР союзним договором 1961 р., згідно з яким вона, як правонаступниця СРСР, мала надавати допомогу Північній Кореї в разі війни на Корейському півострові [111, с. 60]. У 1995 р. Москва повідомила КНДР про відмову від продовження цього договору на черговий п'ятирічний термін. Одночасно Росія запропонувала КНДР почати підготовку нового договору, але ця пропозиція не знайшла підтримки в

правлячих колах Пхеньяна.

А.Богатуров також пише, що з приходом до влади в КНДР Кім Чен Іра відбулося деяке поживлення відносин із Китаєм і Росією. 9 лютого 2000 р. в Пхеньяні міністри закордонних справ РФ і КНДР підписали новий Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво, який був скороченим варіантом попереднього – з нього були вилучені положення, що передбачали надання російською стороною військової допомоги Північній Кореї. У липні 2000 р. відбувся візит президента РФ В. Путіна в КНДР. У свою чергу Кім Чен Ір двічі відвідав Москву.

Водночас після смерті Кім Чен Іра у 2011 році і заміни його Кім Чен Ином відносини КНДР і РФ стали менш публічними. Не виключено, що наразі (початок 2020 р.) Північна Корея у своїй міжнародній політиці, у т.ч. ядерних авантюрах, спирається на неформальну підтримку Кремля.

Переходячи до політики КНР стосовно Північної Кореї, слід вказати, що на початку 1990-х рр. новий дозований прагматизм Китаю в зовнішній політиці і послаблення ідеологічної непримиримості, засудження культу Мао Цзедуна, неповне виконання Китаєм своїх зобов'язань відносно економічної допомоги Північній Кореї – все це викликало негативну реакцію з боку КНДР.

Відомий політолог Кан Ден Сік в своїй дисертації пише, що «не може не непокоїти Північну Корею і зростаюче зближення Китаю із США та Японією щодо вирішальних стратегічних питань. Крім того, Пхеньян незадоволений скороченням економічної продовольчої допомоги з Китаю, яка щорічно складає більше 500 тисяч тон. Китай також надає підтримку в рішенні енергетичної кризи, забезпечуючи Північ достатнім об'ємом нафти» [40, с. 104]. Дослідник вважає, що для Китаю Північна Корея є тягарем, однак він і надалі буде надавати їй допомогу в стратегічних матеріалах, щоб зберегти свій вплив. Тому КНР виявилась єдиною великою державою, яка змогла зберегти дружні відносини з Пхеньяном. Китай розглядає КНДР як ключову ланку своєї безпеки в Північно-Східній Азії. У Пекіні вважають, що

китайським інтересам найбільшою мірою відповідає збереження КНДР як самостійної держави.

О.Шевчук доводить, що Китай докладась серйозних зусиль для запобігання військового конфлікту на півострові і розвалу північнокорейського режиму ззовні. У зв'язку з цим можна погодитися з американським ученим С.Кімом, що «навіть з ядерною зброєю Північна Корея може бути прийнятною для Китаю», якщо Пекін буде і «далі впливати на неї». Разом із тим для Китаю корейська проблема характеризується певним дуалізмом: з одного боку, Пекін зацікавлений у мирному розв'язанні проблеми, а, з іншого – можливе об'єднання КНДР і РК синонімічно для Пекіна розширенню зони американо-японського впливу [69, с. 109-110].

У ході пошуку шляхів врегулювання конфлікту на Корейському півострові сформувався офіційний шестисторонній механізм узгодження цілей і з'ясування вимог сторін. Дослідник В.Козирев вважає, що заслуга в подоланні взаємної недовіри сторін на переговорах належить КНР. Китайська сторона взяла на себе ініціативу проведення переговорів для виходу з кризи, пов'язаної з відмовою Пхеньяну від своїх міжнародних зобов'язань і розробкою ядерної зброї. Науковець наголошує, що саме Пекін виступив «третьою стороною» в конфлікті, надав можливість його учасникам зустрітися в тристоронньому форматі і зіграв роль у розширенні переговорного процесу до шестистороннього формату. Механізм розглядався КНР, а також Росією як інструмент спільної боротьби з традиційними і нетрадиційними загрозами безпеці [35].

Китай прямо та непрямо переконував Північну Корею в необхідності відкритої економічної політики. Підтримував заходи з покращення відносин між Півднем та Північчю, оскільки нестабільність обстановки на півострові може негативно вплинути на економічний розвиток та безпеку Китаю, а також на посилення впливу США по всій Північно-Східній Азії. Крім того, Китай підтримує курс покращення відносин між Північчю, Японією та США, сподіваючись на мирне вирішення ядерної проблеми Півночі, оскільки все це

може надати допомогу в подоланні економічних труднощів та просування процесу реформ у Північній Кореї.

Кан Ден Сік вважає, що з кінця 1990-х рр. китайське керівництво почало переглядати уявлення про своє місце у світі. Пекін усвідомив неминучість змін та визнав необхідність розвитку тісних відносин із великими державами. Нове керівництво на перший план висуває роботу зі створення сприятливої міжнародної обстановки для економічного розвитку, тому активно бере участь в міжнародній боротьбі проти тероризму, серйозно ставиться до стратегії багатополарності, позитивно відгукується на ідею багатосторонньої безпеки тощо. Все це направлено на збереження та розвиток стабільних відносин із США. У зв'язку з цим Китай може відмовитися від так званих особливих відносин з Північною Кореєю та запропонувати їй принцип взаємності [40, с. 105].

Таким чином, курс Китаю стосовно корейської проблеми диктувався зростаючим прагненням зберегти статус-кво та обмежити можливості порушення безпеки з боку КНДР. Цілком очевидно, що сильна політична підтримка Пекіна Північній Кореї ускладнює проблему забезпечення стабільності на півострові, але, безсумнівно, Китай виступає проти дій, що можуть викликати військовий конфлікт. Оскільки силовий варіант може викликати потік біженців на китайському кордоні з КНДР, а також екологічну і гуманітарну катастрофи. А це призведе до посилення позицій США в регіоні, зважаючи на союзницькі відносини Вашингтона і Сеула. Тому КНР не може допустити колапс Північного режиму.

Політолог 105 вважає, що саме цим пояснюється, зокрема, «стабільно м'яка» реакція КНР на періодичні зіткнення між Сеулом та Пхеньяном. Як приклад, досить згадати артилерійський обстріл КНДР південнокорейського острова Йонпхендо в Жовтому морі 23 листопада 2010 р. У відповідь багато держав світу (зокрема й Росія), за прикладом США, засудили КНДР. Китай, у свою чергу, лише висловив співчуття та закликав Північну та Південну Корею зберігати мир [105].

Така реакція доводить, наскільки геополітично важливим є збереження північнокорейської держави для КНР. Ігноруючи навіть те, що дослідники називають події 23 листопада – найгострішою збройною сутичкою з часів Корейської війни 1950-1953 рр.

Міжнародне співтовариство не раз підкреслювало, що Пекін – практично єдина держава у світі, яка може якісно вплинути на політику Пхеньяна. Офіційний представник держдепартаменту США Ф.Кроулі зазначає, що «Китай важливий у перенаправленні Північної Кореї в принципово іншу сторону... Пекін має величезний вплив на КНДР, і ми очікуємо, що він використає його, щоб знизити напругу... і закликати КНДР до серйозних кроків у напрямку денуклеаризації» [11]. Провідний науковий співробітник Інституту проблем міжнародної безпеки РАН О.Фененко, коментуючи ситуацію, визнає що у Москві, не дивлячись на договір про добросусідство з Північною Кореєю, реально не має ні політичних, ні економічних важелів, щоб вплинути на позицію Пхеньяна. Проте, такі важелі, і дуже серйозні, є в Пекіна [79].

Отже, Росія та Китай виступають за мирне вирішення ядерної проблеми Півночі та підтримують процес співробітництва між двома частинами Кореї. Кан Ден Сік вважає, що обидві країни серйозно ставляться до дружніх відносин із США, проте з деякими відмінностями. Так, якщо Китай сподівається на продовження існування режиму Півночі та проявляє пасивність щодо багатостороннього співробітництва в області безпеки, то Росія виступає за мирне об'єднання півострова та проявляє активну зацікавленість в системі багатостороннього співробітництва в області безпеки в ПСА. В цьому плані є всі підвалини очікувати від Росії стратегічного співробітництва з Республікою Корея [40, с. 113-114].

О.Шевчук пише, що лейтмотив політики великих держав стосовно Корейського півострова коротко можна охарактеризувати як збереження миру та безпеки, посилення впливу на півострові. Країни сприяють зменшенню напруги та ескалації конфлікту. Проте, незважаючи на таке

сприяння, дослідник зазначає, що ні КНР, ні РФ не бажають в кінцевому результаті бачити об'єднану Корею, адже невідомий зовнішньополітичний курс єдиної держави. Саме невизначеність майбутнього об'єднаної держави відносно характеру зовнішньої політики, її участі в військово-політичних союзах і направленості таких союзів змушує Росію й КНР, вітаючи корейську розрядку, обережно ставитися до перспектив об'єднання. Росію та Китай також не влаштовує поява в якості сусіда держави з 70-мільйонним населенням, яка знаходиться під переважним впливом інших держав [112, с. 120-121].

Дослідник О.Герасим'юк вважає, що враховуючи сучасне політичне та економічне становище зазначених країн, актуальним є не їх переважаюча позиція в Кореї, а скоріш недопущення такої ситуації, коли об'єднана Корея залишилася б під впливом якоїсь одної (до того ж ворожої для Росії чи КНР) великої держави. І оскільки при нинішньому співвідношенні в Північно-Східній Азії розвиток подій за таким сценарієм виключити повністю неможливо, для обох великих країн у коротко – та середньостроковій перспективі вигідно існування КНДР в якості дружньої суверенної держави, яка виконує роль буфера для геополітичних амбіцій США в цьому регіоні [111, с. 62].

Отже, «корейське питання» безперечно залишається детермінуючим елементом для механізму забезпечення та підтримання безпеки в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Зачіпаючи інтереси ключових світових гравців, стабільність та передбачуваність ситуації на Корейському півострові впливає на міжнародні відносини в цілому. Відповідно, найголовніше для Китаю та Росії – це зберегти статус-кво в регіоні, стабільний мир, застосовувати тактику поділу політики та економіки стосовно РК та КНДР, а також збільшувати свій вплив на розвиток подій. Китай, зокрема, і в майбутньому надасть хоча б мінімум допомоги, щоб Північна Корея не розпалася. Він, з одного боку, буде переконувати Пхеньян у необхідності політики відкритих дверей, а з іншого боку, буде прагнути до відновлення традиційних дружніх

відносин з тим, щоб поширити свій вплив на Північну Корею. Проте, в разі спалаху військового конфлікту малоімовірним є варіант надання Москвою й Пекіном військової допомоги Сеулу та Пхеньяну. Та й навряд чи Вашингтон піде на такий крок. Адже тоді локальний міждержавний конфлікт переросте в міжнародний, а у зв'язку із залученням майже всіх великих держав світу існує ймовірність початку третьої світової війни, чого міжнародне співтовариство не може допустити ні за яких обставин.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у ході даного дослідження ми прийшли до таких висновків (відповідно до завдань, поставлених у вступі до роботи):

1. Розглянута історія становлення і формування наддержави. Звертаючись до історії, з'ясовано, що поняття суверенітету запроваджене в обіг у XVI ст. Суверенітет розуміється як незалежність держави в зовнішніх й верховенство у внутрішніх справах.

У XVII ст. англійський філософ і політичний діяч Т. Гоббс (1588-1679) обґрунтував суверенітет держави та її монополію на владу. Поняття народного суверенітету виникло в XVIII ст. Основоположник вчення про народний суверенітет французький мислитель Ж.-Ж. Руссо (1712-1778) в епоху боротьби з абсолютною монархією й владою двох вищих класів – феодалів і священників – стрижнем політичної концепції зробив уявлення про народний суверенітет як здійсненні загальної волі.

У XIX ст. в епоху боротьби, що підсилилася, європейських націй за свою незалежність і звільнення від влади імперій, а також у XX ст. особливу актуальність набуло поняття національного суверенітету як права націй на самовизначення. У сучасній політології співвідношення державного, народного й національного суверенітету є предметом дискусії. Більшість учених схиляються до того, що народний і національний суверенітет лежить в основі суверенітету державного, який є похідним від них. У кожному разі всі три аспекти поняття суверенітету – верховне право держави, право народу визначати свою долю, верховне право націй на самовизначення – заслуговують на увагу.

XX століття стало не тільки кінцем колоніалізму, але й початком неокolonіалізму. Останній почався відразу після катастрофи світової колоніальної системи в середині XX ст. Глобальний неокolonіалізм – сучасний напрямок глобалізації й практика імперіалізму. Він перетворює імперіалізм у глобалізм. Створюється єдина глобальна імперія, по-новому

керована з однієї колективної (корпоративної) метрополії. Такою є вже не столиця (місто, звідки приїхали колонізатори), а держава або навіть сукупність держав.

2. Проаналізувати причини виникнення «єдиної наддержави». Встановлено, що наразі дискусія про перспективи системної еволюції має виразно конфліктний характер, не обмежуючись суто академічною полемікою. Конкуренція різних моделей ухвалення рішень глобального характеру має принциповий характер, концентруючись довкола таких аспектів, як встановлення справедливого економічного порядку та вдосконалення міжнародної фінансової системи, відвернення загрози кризових струсів, визнання плюралізму політичних систем і цивілізаційних особливостей, поєднання принципів мирного співіснування та дотримання прав людини, територіальної цілісності та права на самовизначення тощо. Критичне ставлення до тенденцій багатополлярності з боку багатьох політиків євроатлантичної спільноти пояснюється запереченням втрати США і ЄС ролі основних компонентів системного центру, а також занепокоєнням з приводу втрати зовнішнього контролю над політикою економічно зростаючих держав, насамперед Китаю та Індії.

Таким чином, з точки зору завдань, покладених в основу нового глобального діалогу, багатополярна система повинна забезпечити функціонування глобальних багатосторонніх механізмів та інституцій, здатних гарантувати безпеку за умов посилення нерівномірності розвитку, відвернути дестабілізацію економічних зв'язків і забезпечити більш справедливий характер у сфері розподілу. У цьому сенсі поліцентризм у сфері економіки заперечує можливість гегемонії якоїсь окремої держави чи навіть групи держав. Так само в поліцентричному світі зазнають девальвації уявлення про поділ світу на центр і периферію, оскільки економічна система та цивілізаційна структура світу зумовлюють співіснування різних центрів, які мають власні потенціали та користуються широкою самостійністю в ухваленні рішень. Натомість, на відміну від періоду 1990-х – 2000-х рр.,

одностороннє локальне застосування сили стає все більш проблематичним, оскільки може спровокувати втручання з боку впливових регіональних держав. Оскільки такий сценарій загрожує переростанням у великомасштабну війну, виникає закономірний сумнів у доцільності тих чи інших засобів втручання, якщо вони можуть призвести до величезних втрат і масштабної дестабілізації міжнародної системи.

Просте співвідношення силових потенціалів дає лише часткове пояснення специфіки міжнародної взаємодії. З одного боку, це пов'язано з визнанням наслідків глобалізації у формі зростання ваги регіональних держав нового «другого світу» та їх економічних блоків. З іншого - залишається проблемним узгодження суперечностей між державами G-7 і частиною країн G-20, які обстоюють відмінні норми правил гри і способи регулювання світової економіки. При цьому головним засобом захисту домінуючих позицій країн G-7 є комплекс військових засобів, а також контроль над світовою фінансовою системою і поширенням технологій.

3. Досліджені ознаки «єдиної наддержави». Виявлено, що наддержави є уособленням світового полюсу сили і здатні справляти вплив на всю світову систему міжнародних відносин. Наддержава, володіючи зброєю масового знищення, здатна до масових руйнувань планетарного масштабу. Могутність наддержави виключає можливість поразки у війні з будь-якою іншою державою чи коаліцією держав, якщо в таку коаліцію не входить інша наддержава.

На відміну від наддержав, великі держави хоча і справляють істотний вплив на світовий розвиток, їхнє домінування у світі обмежене. Вони нерідко прагнуть відігравати світову роль, але реальні можливості великих держав, обмежуються домінуванням в певному регіоні або в окремій сфері міжнародних відносин.

Симетрична взаємодія формується між суб'єктами одного рівня ієрархії, тобто між наддержавами, великими державами, середніми державами, малими державами і мікродержавами. Відповідно

асиметричними відносинами будуть вважатися відносини між державами, які знаходяться на різних шаблях ієрархії. Приміром, відносини між наддержавою та державами нижчих рівнів ієрархії, відносини між великими й середніми державами, відносини між середніми й малими державами, відносини між малими державами і мікродержавами.

Наразі чинники конкуренції поряд із розбалансуванням світової фінансової системи сприяють формуванню великих економічних просторів, які здебільшого об'єднують країни зі схожими економічними умовами та рівнем економічного розвитку. При цьому варто відзначити зацікавленість у створенні зон інтеграційного типу країн, які мають відмінні інтереси в галузі безпеки. Проте наявність військових союзів з третіми країнами істотно гальмує регіональну інтеграцію, про що свідчить складний характер переговорів про створення зони вільної торгівлі між Китаєм і Японією, попри їх обоїпільну зацікавленість у створенні регіонального економічного альянсу. І навпаки, дискусія між США та ЄС про співвідношення між односторонністю та багатосторонністю в ухваленні принципових рішень, схоже, може завершитися доповненням оборонного союзу новим торговельно-економічним об'єднанням, покликаним збільшити сукупну вагу обох центрів сили напередодні «часів невизначеності».

4. Виявлені ознаки США як світової наддержави. З'ясовано, що замість історичної схеми, за якою суперництво між великими державами загострює локальні конфлікти, гегемонія Сполучених Штатів мала забезпечити втілення принципу співпраці між великими державами, що дало б можливість розв'язати ці конфлікти. Реалізувати цю програму була покликана довгострокова співпраця США з союзниками та друзями, а формою її втілення та об'єднуючим чинником вважалося згуртування держав, «відданих справі свободи», та створення ними «єдиного фронту проти ворогів свободи».

У багатьох розробках і дослідженнях останнього десятиріччя трансформація міжнародної системи у бік багатополюсної моделі

тлумачилася здебільшого як певна перспектива або тенденція, побудована на неминучості змін у співвідношенні економічних потенціалів основних держав та їх угруповань. Висловлювалися зауваження щодо необхідності чіткішого з'ясування ознак багатополосності світу, способів його прояву, «визначення тенденцій формування нових геополітичних центрів, розподілу політичних впливів у світі» тощо.

Характер оцінок міжнародної системи значною мірою пояснювався усвідомленням реального домінування США на світовій арені, яке майже не зустрічало організованої протидії з боку інших великих держав чи відносно сталої групи впливових країн. Проте зміни в співвідношенні силових потенціалів провідних держав на початку ХХІ ст. та переважно силові й фінансові важелі домінування США не охоплювали або, принаймні, не повною мірою визначали складність різноманітних і багатовимірних міжнародних процесів еволюції міжнародної системи. За цих обставин іноді зустрічається використання терміну «постбіполярність» у значенні певної структурної невизначеності, хоча, з іншого боку, така констатація не супроводжується обґрунтуванням критеріїв.

5. Розглянуті особливості Китаю як потенційного претенденту на звання «наддержави». Встановлено, що КНР є одним зі світових економічних лідерів, значення якого невпинно зростає в усіх сферах міжнародного життя. Належність Китаю до групи найпотужніших в економічному плані держав визначається у т.ч. особливостями зовнішньоекономічної політики керівництва цієї країни. Відтак досвід реформування економіки Китаю становить незаперечний інтерес і для України, яка наразі знаходиться у стан болісного вибору моделі економічного розвитку.

На даний час Китайська Народна Республіка є новою глобальною економічною силою, яка посідає за сукупним виробничим потенціалом друге місце у світі після Сполучених Штатів Америки. В основі динамічного зростання китайської економіки знаходиться механізм постійного залучення фінансових, матеріальних, енергетичних, інформаційних ресурсів, а також

впровадження світових інноваційних технологій. У разі появи власних високих технологічних розробок, які забезпечать Китаю монополію на світових ринках, існує значна вірогідність того, що за умов збереження позитивних тенденцій свого розвитку КНР може стати світовим економічним лідером

Основними напрямками зовнішньоекономічного курсу китайського уряду є подолання технологічного відставання від США, держав Євросоюзу та Японії, забезпечення економіки сировинними й енергетичними ресурсами та масштабна експансія продукції на ринки країн як Східної Азії, так і інших регіонів.

За оцінками іноземних експертів, до 2025 р. обсяги ВВП Китаю можуть перевищити аналогічний показник США. У довгостроковій перспективі (2030–2040 рр.) КНР може перетворитися на світового економічного лідера та одного з основних імпортерів продукції й послуг з інших розвинених держав.

6. Досліджений розвиток Росії, як латентного користувача наддержавних повноважень. Виявлено, що в останні роки Росія зміцнила свій статус суб'єкта міжнародних відносин, що здійснює політику не тільки на регіональному, але й на глобальному рівні. Це викликає відповідну реакцію інших держав та організацій і відбувається на тлі зміни вектора світового розвитку та в умовах безпекової, фінансової й економічної турбулентності.

Очікування, що наступні роки принесуть ще більшу невизначеність міжнародного середовища політичної й економічної безпеки за рахунок накладення природно-екологічних навантажень, ресурсних обмежень – у першу чергу енергетичних – і швидких геополітичних, технологічних і соціальних змін.

Росія також прагне закріпити за собою статус лідера на міжнародній арені та провідного гравця на пострадянському просторі. Не випадково іміджевим питанням приділяється особлива увага в контексті визначення та реалізації зовнішньополітичних стратегем Російської Федерації. Ідеї

стосовно особливої цивілізаційної місії Росії є наріжними у публічних виступах перших осіб держави, офіційних документів стратегічного порядку та ін. Тому Росія – активний прибічник не лише поглибленої інтеграції, а й реінтеграції на теренах колишнього СРСР, з окремими суб'єктами якого у неї ще не втрачені остаточно культурні, економічні, політичні, соціальні зв'язки, що, безумовно, вселяє надію на відродження лідерських позицій. За відповідними політико-економічними проектами з очевидністю прослідковується бажання РФ поновити нову союзню державу

Еволюційна дилема, пов'язана з вибором між однополярністю та багатополярністю, стала предметом гострої полеміки за участі політичних лідерів різних країн. У Росії сприяння становленню багатополярної світової системи вважається одним із головних елементів зовнішньої політики, що знаходить підтвердження в державних документах доктринального характеру.

7. Проведений аналіз подій за період 2000-2014 років в Європейському регіоні у контексті впливу наддержав на ці процеси. Розглянута трансформація Ради з безпеки та співробітництва в Європі в Організацію, а також загальноєвропейський процес з безпеки у 90-х років ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Виявлено, що 19 листопада 1999 р. у Стамбулі держави-учасниці ОБСЄ підписали Угоду про адаптацію Договору про звичайні збройні сили в Європі, в основу якої покладено принцип загальної та неподільної безпеки, а також схвалили оновлений Віденський документ про заходи довіри. Суть адаптації Договору про звичайні збройні сили в Європі 1990 р. полягає у переході від зонально-групової (блокової) системи обмежень за п'ятьма категоріями звичайних озброєнь до системи національно-територіальних лімітів для кожної держави-учасниці.

На сьогодні учасники Євроатлантичної безпекової спільноти переживають складний період переоцінки пріоритетів та є свідками радикальних зсувів у всій структурі міжнародної безпеки та міжнародних відносин. Постійна динаміка міжнародного життя, поширення і вторгнення

загроз різного характеру в особисте життя людини – починаючи від терористичних атак до міграційних загроз і кібератак – викликає високий рівень невпевненості і дефіциту безпеки, які відчувають суспільства, держави та окремі особи. Сучасний світ стоїть перед такими асиметричними викликами як тероризм, енергетичні загрози, екологічні катастрофи, поширенням наркоторгівлі, торгівлі людьми і зброєю, кібер-загрози, які набули глобального масштабу.

До основних установчих актів ОБСЄ відносять:

– Заключний акт конференції з безпеки та співробітництва в Європі (1 серпня 1975 р.), м. Гельсінкі (The Final Act of the Conference on Security and Co-operation in Europe) – документ закріпив 10 принципів взаємовідносин між державами, які отримали назву «принципи мирного співіснування»: суверенна рівність, повага прав суверенітету; незастосування сили і загрози силою; непорушність кордонів; територіальна цілісність держав; мирне врегулювання суперечок; невтручання у внутрішні справи; повага до прав людини і основних свобод, включно зі свободою думки, совісті, релігії і переконань; рівноправність і право народів на самовизначення; співробітництво між державами; добросовісне виконання зобов'язань з міжнародного права;

– Паризьку хартію для нової Європи (Charter of Paris for a New Europe) від 21 листопада 1990 р., м. Париж - документ проголосив «тверду відданість демократії, заснованій на правах людини та фундаментальних свободах; процвітання через економічну свободу і соціальну справедливість; рівну безпеку для всіх країн»;

– Хартію європейської безпеки (Charter for European Security) від 19 листопада 1999 р., м. Стамбул – документом посилено роль ОБСЄ в операціях з підтримки миру; ухвалено Платформи спільної безпеки; створено групи швидкої експертної допомоги та співпраці (REACT); розширено повноваження ОБСЄ виконанням поліцейських функцій; створено Оперативний центр з планування і проведення операцій та посилення

процесу політичних консультацій в рамках ОБСЄ через створення Підготовчого комітету під егідою Постійної ради ОБСЄ.

8. Розглянуті з точки зору політики наддержав впливові події в Азійському регіоні (на прикладі ситуації навколо ядерної програми КНДР). Встановлено, що у ситуації навколо КНДР та її ядерної програми традиційні методи вирішення геополітичних конфліктів уже тривалий час «не спрацьовують». Упродовж останніх років агресивна міжнародна політика Північної Кореї стримується великими гравцями на міжнародній арені, а саме США, Росією та Китаєм. Геополітична, геоекономічна та безпекова важливість півострова закономірно обумовлює інтерес великих держав до процесу об'єднання та забезпечення миру й стабільності в регіоні.

Головним завданням для США залишається позбавлення Північної Кореї ядерних і ракетних програм. До того ж, для американців важливим є часові рамки і те, щоб економічна допомога, надана КНДР, безпосередньо не пов'язувалася з її відмовою від ядерних програм.

Для Китаю та Росії головним є збереження статус-кво в регіоні, стабільний мир, застосовувати тактику поділу політики та економіки стосовно Республіки Корея та КНДР, а також збільшувати свій вплив на розвиток подій. Країни виступають за мирне вирішення ядерної проблеми Півночі. Хоча обидві держави серйозно ставляться до дружніх відносин із США, проте з деякими відмінностями. Так, якщо Китай сподівається на продовження існування режиму Півночі та проявляє пасивність щодо багатостороннього співробітництва в області безпеки, то Росія виступає за мирне об'єднання півострова та проявляє активну зацікавленість в системі багатостороннього співробітництва у сфері безпеки у Східній Азії.

Таким чином, сьогодні «корейський» вузол залишається нерозв'язаним, хоча всі міжнародні сторони докладають значних зусиль для подолання загострення та криз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Доктрина Медведева» - первые пять параграфов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://russ.ru/pole/Doktrina-Medvedeva-pervye-ryat-paragrafov>.
2. Актуальні проблеми теорії держави і права : [навчальний посібник] / Є. В. Білозьоров, Є. О. Гіда, А. М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є. О. Гіди. – К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2010. – 260 с.
3. Антология мировой политической мысли. 1997. В 5 т. – М. : Мысль. Т. 1. 830 с.
4. Асиметрія міжнародних відносин / Під ред. Г.М. Перепелиці, О.М. Субтельного. – К. : Видавничий дім «Стилос», 2005. – 555 с.
5. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: курс лекцій / Г. В. Атаманчук. – М. : Юрид. Лит., 1997. – 400 с.
6. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики : монографія / В. Д. Бакуменко. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 328 с.
7. Бандурка О. М. Влада в Україні на зламі другого і третього тисячоліть / О. М. Бандурка, В. А. Греченко. – Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 304 с.
8. Баррадос М. Шляхи забезпечення професійної та політичної прозорості державної служби : інформаційні матеріали до лекції для слухачів НАДУ при Президентові України / М. Баррадос. – К. : НАДУ, 2009. – 13 с.
9. Батанов О. В. Публічна влада як суспільно-політичний феномен: постановка проблеми / О. В. Батанов // Правова держава. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – Вип. 16. – С. 272-282.
10. Безопасность в эпоху глобализации: Системный информационноаналитический центр – SIAC [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://siac.com.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=115&Itemid=59.

11. Белый дом: Обама обсудит с Ху Цзиньтао ситуацию по КНДР // Взгляд. – 2010. – 25 ноября. – Режим доступа <http://www.vz.ru/news/2010/11/25/450321.html>.

12. Белов Д. М. Реформування державної влади в Україні: аналіз положень Основного Закону України / Д. М. Белов // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 82-87.

13. Бисага Ю. М. Перегляд основного закону (теоретичні аспекти) / Ю. М. Бисага, Д. М. Белов // Науковий вісник Ужгородськ. нац. ун-ту. Серія «Право». – 2007. – Вип. 8. – С. 69-74.

14. Бисага Ю. Ю. Юридична відповідальність вищих органів державної влади та місцевого самоврядування / Ю. Ю. Бисага, Д. М. Белов. – Ужгород : Ліра, 2011. – 212 с.

15. Боботов С. В. Введение в правовую систему США / С. В. Боботов, И. Ю. Жигачев. – М., 1997. – 333 с.

16. Большая советская энциклопедия: Империя (тип государства) [Электроний ресурс]. – Режим доступа: [http://bse.chemport.ru/imperiya_\(tip_gosudarstva\).shtml](http://bse.chemport.ru/imperiya_(tip_gosudarstva).shtml).

17. Брехов Е. Проблема определения понятия глобализации / Ломоносовские чтения 2004 г Сборник статей студентов «Россия и социальные изменения в современном мире». Т. 1. Электронная библиотека Социологического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lib.socio.msu.ru>.

18. Бульба О. Законодавча влада як один з елементів принципу розподілу влади / О. Бульба // Право України. – 2002. – № 6. – С. 113-117.

19. Вебер М. Избранное. Образ общества / М. Вебер. – М. : Наука, 1994. – 678с.

20. Вебер М. Три типа господства / М. Вебер // Двадцать два. – 1990. – № 72. – С. 17-25.

21. Веніславський Ф. В. Проблеми української моделі організації державної влади (порівняльно-правовий аналіз розподілу владних повноважень між гілками державної влади в Україні за чинною Конституцією України та за законопроектом про внесення змін до Конституції України № 4105) / Ф. В. Веніславський // Конституційна реформа: експертний аналіз. – Х. : Фоліо, 2004. – С. 73-84.
22. Вільгушинський М. Й. Категорія «публічна влада» у сучасній інтерпретації: нотатки до наукової дискусії / М. Й. Вільгушинський // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2013. – № 3. – С. 8-13.
23. Ворох О. Скромное обаяние Китая / О. Ворох, А. Ломанов // Pro et Contra. – 2007. – № 3. – С. 41-60.
24. Выдрин Д. И. Очерки практической политологии / Д. И. Выдрин. – К. : Знання, 1991. – 387 с.
25. Гаджиев К. С. Концепция гражданского общества: идейные истоки и основные вехи формирования / К. С. Гаджиев // Вопросы философии. – 1991. – № 3 – С. 15-21.
26. Гринь О. Д. Орган державної влади як складова державного апарату / О. Д. Гринь // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2014. – Вип. 11(1). – С. 11-13.
27. Гіллерт П. М'яка сила Конфуція [Електронний ресурс] / П. Гіллерт. – Режим доступу : <http://www.zgroup.com.ua/print.php?articleid=3482>.
28. Дегтярев А. А. Политическая власть как регулятивный механизм социального общения / А. А. Дегтярев // Полис. – 1996. – № 3. – С. 107-111.
29. Дем'янчук О. П. Державна політика і державне управління: політологічні аспекти: монографія / О. П. Дем'янчук. – К. : Факт, 2008. – 272 с.

30. Державне управління : словник-довідник / Укладачі: В. Д. Бакуменко (кер. творч. кол.), Д. О. Безносенко, І. М. Варзар та ін. // За заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 228 с.
31. Доклад на XVII Всекитайском съезде Коммунистической партии Китая 15 октября 2007 года Ху Цзиньтао [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.russian.china.org.cn/china/archive/shiqida/2007-10/25/content_9120930_26.htm.
32. Заиченко Г. А. Джон Локк / Г. А. Заиченко. – М. : Мысль, 1988. – 200 с.
33. Иноземцев В. Слабость «силы» и сила «слабости» / В. Иноземцев [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.carnegie.ru/ru/pubs/procontra/68938.htm>.
34. История политических и правовых учений / Под ред. О. Э. Лейста. – М. : Наука, 1997. – 567 с.
35. История политических и правовых учений 17 – 18 в.в. – М. : Знание, 1989. – 450 с.
36. Історія розвитку політичної думки. – К. : Наукова думка, 1996. – 173 с.
37. Как ссорились Россия и ОБСЕ «Коммерсантъ», №240 (3816), 27.12.2007
38. Калашнікова С. А. Освітня парадигма професіоналізації управління на засадах лідерства : монографія / С. А. Калашнікова. – К. : Київ, ун-т ім. Бориса Грінченка, 2010. – 380 с.
39. Камінський Є. Американський гегемонізм у контексті трансформації світоустрою // Глобалізація і глобальне управління: історичний, соціальний та політологічний виміри Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції / відп. ред. С.О. Шергін. – К. : Центр вільної преси, 2009. – С. 30-34.
40. Кан Ден Сік. Політико-системний аспект об'єднання країни в політиці Республіки Корея: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Кан Ден

Сік; Національна академія наук України. – К., 2007. – 209 с.

41. Каневський О. С. Розвиток теорії розподілу влади / О. С. Каневський. – Севастополь : Севастопольський держ. технічний ун-т, 2012. – 60 с.

42. Каримова Г. Возможности применения стратегии «мягкой силы» в рамках Азиатских цивилизационных пространств [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gulnarakarimova.com/ru/pages/nauchnie-materialy-vozmojnosti-primeneniya-strategii-myagkoj-sily/>.

43. Кейган Р. О рае и силе. Америка и Европа в новом мировом порядке. – М. : Дом интеллектуальной книги, 2004. – 103 с.

44. Китай занял третье место в рейтинге стран по «мягкой силе» после США и Японии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://russian.china.org.cn/china/txt/2009-08/18/content_18357160.htm.

45. Ківалов С. В. Парламентський контроль за діяльністю органів виконавчої влади в Україні: Історія, теорія, перспективи / С. В. Ківалов, І. К. Залюбовська. – О. : Юридична література, 2014. – 150 с.

46. Конституційне право зарубіжних країн : короткий курс лекцій з дисципліни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: studme.com.ua/149807274475/pravo/kanadskaya_partiynaya_sistema.htm.

47. Концепция внешней политики России (утверждена Указом Президента России от 30.11.2016 № 640) [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201612010045?index=1&rangeSize=1>.

48. Концепция внешней политики РФ 1993 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <https://articlekz.com/article/7879>

49. Концепция внешней политики РФ 2000 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.ng.ru/world/2000-07-11/1_concept.html.

50. Концепция внешней политики РФ 2008 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/acts/news/785>.

51. Концепция внешней политики РФ 2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70218094>.
52. Краснов Б. И. Теория власти и властных отношений / Б. И. Краснов // Социально-политический журнал. – 1994. – № 6. – С. 20-25.
53. Краснокутський О. В. Особливості розвитку ідеології державотворення на різних етапах історії: авторитарна та демократична моделі державного управління / О. В. Краснокутський // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2012. – Вип. 49. – С. 47-56.
54. Кузнецов Д. В. Использование военной силы во внешней политике США / Д. В. Кузнецов. – Благовещенск : Изд-во БГПУ, 2010.
55. Локк Д. Сочинения: В 3 т. / Д. Локк. – Т.3. – М. : Мысль, 1988. – 688 с.
56. Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли. – М. : МГУ, 1996. – 639 с.
57. Мамалига О. О. Трансформація економічної дипломатії в міжнародних економічних відносинах [Електронний ресурс] / О. О. Мамалига. – Режим доступу: http://tpre.econom.univ.kiev.ua/data/2015_30/zb30_44.pdf.
58. Марущак М. Й. Історія дипломатичних відносин у ХХ сторіччі / М. Й. Марущак. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2008. – 368 с.
59. Мацола М. І. Межі впливу державної влади / М. І. Мацола // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2010. – № 14 – С. 420-428.
60. Мосяков Д. В. «Мягкая сила» в политике Китая в Юго-Восточной Азии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://wwwjournal-neo.com/?q=node/448>.
61. Мотиль О. Підсумки імперії / Олександр Мотиль; авторизований пер. з англ. П. Грицака. – К. : Критика, 2009. – 200 с.

62. Нарский И. С. Западноевропейская философия 18 века / И. С. Нарский. – М. : МГУ, 1973. – 296 с.
63. Национальная доктрина России (проблемы и приоритеты) // Военная мысль. – 2011. – № 5. – С. 103.
64. Ницше Ф. Полное собрание починений / Ф. Ницше. – Т. 9. – М. : Знание, 1990. – 563 с.
65. Новая военная доктрина РФ: подготовка к масштабной войне [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2019/03/9/7208764>.
66. Обзор внешней политики Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/3647DA97748A106BC32572AB002AC4DD.148.
67. Парадокс «доктрины Лукьянова» // Свободная Пресса, 20 ноября 2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://svpressa.ru/politic/article/77794>.
68. Паризька хартія для нової Європи, 21 листопада 1990 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_058
69. Парсонс Толкотт. Система современных обществ / Т. Парсонс ; [пер. с англ.]. – М. : Аспект Пресс, 1997. – 270 с.
70. Погорелова І. С. США і КНДР: сучасний етап відносин (2005-2008 рр.) / І. С. Погорелова // Наукові праці. – Т. 94. – Вип. 81. – С.99-103
71. Политические учения и современность. – М. : Наука, 1976. – 493 с.
72. Політична відповідальність державно-управлінської еліти як чинник підвищення ефективності державного управління : наук-метод. розробка / авт. кол. : Е. А. Афонін, О. Л. Валевський, В. В. Голубь та ін. ; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова. – К. : НАДУ, 2011. – 44 с.

73. Політологія : підручник / Ред. О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко. – К. : ВЦ «Академія», 2003. – 528 с.
74. Положение о Федеральном агентстве по делам Содружества Независимых Государств, соотечественников, проживающих за рубежом, и по гуманитарному сотрудничеству. – Режим доступа: <http://rs.gov.ru/node/610>
75. Потехін О. Глобалізація проти імперії: безпековий аспект (до постановки проблеми) // Глобальна модернізація і сталий розвиток: соціальні імперативи і економічні стратегії : матер. Міжвід. наук.-теорет. конф. / Відп. ред. О.Г. Білорус. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. –С. 56-68.
76. Проблемы теории государства и права / Под ред. С. С. Алексеева. – М. : Юрид. лит., 1987. – 448 с.
77. Путин В. Россия и меняющийся мир / В.Путин // Московские новости. – 27.02.2012. – Режим доступа: <http://www.mn.ru/politics/20120227/312306749.html>
78. Регіоналізація і вибори як засоби удосконалення владних відносин в Україні: теорія і практика / Українська академія держ. управління при Президентові України. Харківський регіональний ін-т / О. О. Дьомін (заг.ред.). – Х. : Магістр, 2013. – 580 с.
79. Россия не должна допустить войны у своих дальневосточных границ // БиБиСи Русская служба. – 2010. – 23 ноября. – Режим доступа: <http://www.voanews.com/russian/news/Analysis-and-perspectives/Russia-Korea-conflict-2010-11-23-110189184.html>.
80. Россия-Украина: необъявленная война // Независимость. – 2005. – 4 окт. – С.4-5.
81. Себайн Д. Г. Історія політичної думки / Д. Г. Себайн, Т. Л. Торсон. – К. : Сяйво, 1997. – 838 с.

82. Система державного управління Канади: досвід для України / уклад. О. І. Максимова; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2010. – 60 с.
83. Система розробки і здійснення публічних політик в Україні: Колективна монографія. Під заг. ред. О. П. Дем'янчука. – К. : Факт, 2004. – 224 с.
84. Смородинський В. С. Влада в громадянському суспільстві: вступ до дослідження засад суддівської діяльності / В. С. Смородинський // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. ; відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2007. – Вип. 86. – С. 3-11.
85. Сурай І. Особливості формування лідерства в системі державного управління в Канаді / І. Сурай, С. Держановська // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2015. – Вип. 1. – С. 24-35.
86. Сурай І. Формування й розвиток еліти в державному управлінні: досвід Канади / І. Сурай // Вісн. НАДУ – 2012. – № 4. – С. 78-88.
87. Теория государства и права / Под ред. В. К. Бабаева. – М. : Юристь, 2002. – 592 с.
88. Теория государства и права. Курс лекций. / Под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малька. – М. : Юристь, 2015. – 672 с.
89. Теория государства и права: учебник для вузов по спец. «Правоведение» / А. И. Денисов, В. Д. Зорькин, А. А. Кененов и др.; под ред. А. И. Денисова. – М.: Юрид. лит., 1980. – 316 с.
90. Теорія держави і права / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков, В. П. Пастухов, В. О. Сумін, О. Д. Тихомиров; за заг. ред. В. В. Копейчикова. – К. : Юрінформ, 1995. – 192 с.
91. Теорія держави і права: [навч. посіб.] І Бостан С. К., Гусарев С. Д., Пархоменко Л. М. та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2013. – 348с.

92. Теплюк М. Публічна влада в Україні: визначення поняття і конституційно-правова природа / М. Теплюк // Право України. – 2009. – №5. – С. 6-22.
93. Тимашова Т. Н. Канадская модель федерализма : монография / Т. Н. Тимашова. – М. : Анкил, 2002. – 126 с.
94. Тихонович В. В. Оптимізація механізмів державного управління економічним співробітництвом з урахуванням позитивного іноземного досвіду / В. В. Тихонович // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління. – 2014. – Вип. 1. – С. 348-355.
95. Туча В. В. Методологічна сутність взаємодії політичної влади та державного управління у процесі прийняття та імплементації політичних рішень / В. В. Туча // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. – 2011. – Вип. 4. – С. 353-360.
96. Україна та проект «русского мира»: аналіт. доповідь / С.І.Здіорук, В.М.Яблонський, В.В.Токман, А.О.Астаф'єв, О.Л.Валевський, Нац. ін-т стратег. досліджень; За заг. ред. В.М.Яблонський, С.І.Здіорук. – К.: НІСД, 2014. – 77 с.
97. Уткин А. Американская империя : [Електронний ресурс] // Историческая библиотека. – Режим доступа : http://libbox.info/book_reading_110696.html.
98. Филимонов Г. Ю. Неофициальная внешняя культурная политика как компонент «мягкой силы» США / Г.Ю. Филимонов // США-Канада: экономика, политика, культура. – 2007. – № 4. – С. 69-82.
99. Фоллат Э. Объятия дракона. «Мягкая сила» Китая угрожает Западу [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.centrasia.ru/newsA.php7stM280483760>.
100. Фуко М. Наглядати й карати: Народження в'язниці / М. Фуко. – К. : Юрид. література, 1998. – 479с.
101. Халипов В. Ф. Власть (Основы кратологии) / В. Ф. Халипов. – М. : Луч, 1995. – 304 с.

102. Хардт М, Негри А. Империя / М. Хардт А. Негри; пер. с англ. ТВ. Каменской, М.С. Фетисова. – М. : Праксис, 2004. – 440 с.
103. Хаусхофер К. О геополитике. Работы разных лет / Карл Хаусхофер. – М.: Мысль, 2001. – 445 с.
104. Хилл К. Восточная Азия и Тихий океан / К. Хилл [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://usinfo.state.gov/journals/itps/0906/ijpr/ijpr0906.htm>.
105. Хо Стефани. Китай воздерживается от критики Пхеньяна и Сеула / Хо Стефани // Голос Америки. – 2010. – 24 ноября. – Режим доступа: <http://www.voanews.com/russian/news/China-Pxenian-Seul-2010-11-24-110385164.html>.
106. Хропанюк В. Н. Теория государства и права / В. Н. Хропанюк; под ред. В. Г. Стрекозова. – 2-е изд., доп., испр. – М. : Дабахов, Ткачев, Димов, 1995. – 377 с.
107. Цзайци Лю. «Мягкая сила» в стратегии развития Китая / Лю Цзайци // Полис. Политические исследования. – 2009. – № 4. – С. 149-155.
108. Чиркин В. Е. О публичной власти (Постановка проблемы) / В. Е. Чиркин // Государство и право. – 2003. – № 10. – С. 8-15.
109. Шахов В. А. Державно-владні відносини (Короткий виклад лекційного курсу): Навч.-метод. посібник / В. А. Шахов / Національна академія держ. управління при Президентові України. – К.: Видавництво НАДУ, 2015. – 84с.
110. Шевченко Б. И. Экономическая дипломатия в современной системе международных отношений / Б. И. Шевченко // Экономический журнал. – 2016. – № 5 (41). – С. 29-41.
111. Шевчук О. В. Еволюція підходів РФ та КНР щодо розв'язання «корейського вузла» / О. В. Шевчук, О. О. Герасим'юк // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Історія. - 2011. - Т. 147, Вип. 134. - С. 59-63.

112. Шевчук О. В. Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку / О. В. Шевчук. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 200 с.
113. Шевчук О. В. Стратегія «м'якої сили» КНР на початку XXI століття / О. В. Шевчук // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Політологія. – 2011. – Т. 162, Вип. 150. – С. 96-100.
114. Шергін С. Політологічний дискурс глобалізації // Глобалізація і глобальне управління: історичний, соціальний та політологічний виміри Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції / відп. ред. С.О. Шергін. – К. : Центр вільної преси, 2009. – С. 27-29.
115. Шиллер Г. Манипуляторы сознания / Герберт Шиллер. – М. : Мысль, 1980. – 326 с.
116. Ширяев Б. А. Внешняя политика США: принципы, механизмы, методы / Б. А. Ширяев. – СПб. : «Издательство Санкт-Петербургского университета», 2007. – 442 с.
117. 2010 OSCE Summit in Astana [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.osce.org/event/summit_2010
118. Assessing U.S. public diplomacy. A Notional Model. The United States Advisory Commission on Public Diplomacy. A report to the U.S. Advisory Commission on Public Diplomacy by The LBJ School of Public Affairs, University of Texas at Austin. September 2010. – 152 p.
119. Astana Commemorative Declaration: Towards a Security Community [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.osce.org/mc/74985>
120. Bell D. Developing China's Soft Power [Electronic resource] / D. Bell. – Access mode: http://www.nytimes.com/2010/09/24/opinion/24iht-edbell.html?_rM.
121. Bloed A. The Conference on Security and Co-Operation in Europe: Basic Documents, 1993-1995 / Arie Bloed. - Martinus Nijhoff Publishers, 1997. - 901 p.

122. Bothe M. The OSCE in the Maintenance of Peace and Security: Conflict Prevention, Crisis Management, and Peaceful Settlement of Disputes / Michael Bothe, Natalino Ronzitti, Allan Rosas. – Martinus Nijhoff Publishers, 1997 – 557 p.
123. Campbell K. M., O’Hanlon M. E. Hard Power : The New Politics of National Security / K. M. Campbell, M. E. O’Hanlon. – New York : Basic Books, 2006. – 319 p.
124. CSCE Budapest Document 1994 Towards a Genuine Partnership in a New Era [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.osce.org/mc/39554>
125. CSCE Helsinki Document 1992 The Challenges of Change [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.osce.org/mc/39530>
126. Doyle M. Empires / Michael W Doyle. – New York: Cornell University Press, 1996. – 407 p.
127. Galbreath D. The Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) / David J. Galbreath. - Routledge, 2007. - 176 p.
128. Gheballi V. The Contribution of the Istanbul Document 1999 to European Security and Co-operation / Victor-Yves Gheballi // ECMI Publications Programme. – 2000. – 17 p.
129. Günther Bischof. U.S. Public Diplomacy – Past and Present. Alpbach Political Symposium/ European Forum Alpbach. 28 August 2007.
130. Hoffmann S. The political Ethics of International Relations. Carnegie Council on Ethics and International Affairs, 1998.
131. Huntington S.P. The Lonely Superpower // Foreign Affairs. – 1999. – Vol. 78, No. 2. – P. 35-49.
132. Kurlantzick J. Charm Offensive: How China’s Soft Power Is Transforming the World / J. Kurlantzick. – New Haven and London : Yale University Press, 2007. – 306 p.

133. Lenz K. The role of the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) in today's European security architecture / Katrin Lenz. - GRIN Verlag, 2005. - 28 p.
134. Lopata R. Statkus N. Empires, the World Order and Small States / Raimundas Lopata, Nortautas Statkus // Lithuanian Foreign Policy Review. – 2005. – № 1-2 (15-16). – P. 16-50.
135. Malone Gifford D. Managing Public Diplomacy / Gifford D. Malone // The Washington Quarterly. Volume 8, 1985 - Issue 3. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01636608509450301>.
136. Mandelbaum M. The Inadequacy of American Power // Foreign Affairs. 2002. September/October.
137. Munkler H. Empires / Herfried Munkler. – Cambridge: Polity Press, 2007. – 248 p.
138. Niebuhr R. Moral Man and Immoral Society. N.Y., 1974;
139. Nye J. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power / J. Nye. – N. Y.: Basic Books, 1990. – 307 p.
140. Nye J. The Future of American Power. Dominance and Decline in Perspective / J. Nye // Foreign Affairs. – 2010. – Vol. 89. – № 6. – P. 2-12.
141. O'Tuathail G. Critical Geopolitics. Minneapolis, 1996.
142. OSCE Istanbul Document 1999 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.osce.org/mc/39569>
143. OSCE Lisbon Document 1996 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.osce.org/mc/39539>
144. Permanent Council Decision No. 951 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.osce.org/pc/70983>
145. Restoring trust: the Corfu Process [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.osce.org/mc/87193>
146. The Helsinki Process: A Four-Decade Overview / by Helsinki Commission staff, February 2014. – 4 p.

147. Turack D. From CSCE to OSCE: a model for Europe / Daniel C. Turack.
– 1999. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://heinonline.org>
148. Zakaria F. The Post-American World / Fareed Zakaria. – New York,
London: W W Norton & Company, 2008. – 293 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Символіка та мапа Сполучених Штатів Америки і Росії

Додаток Б

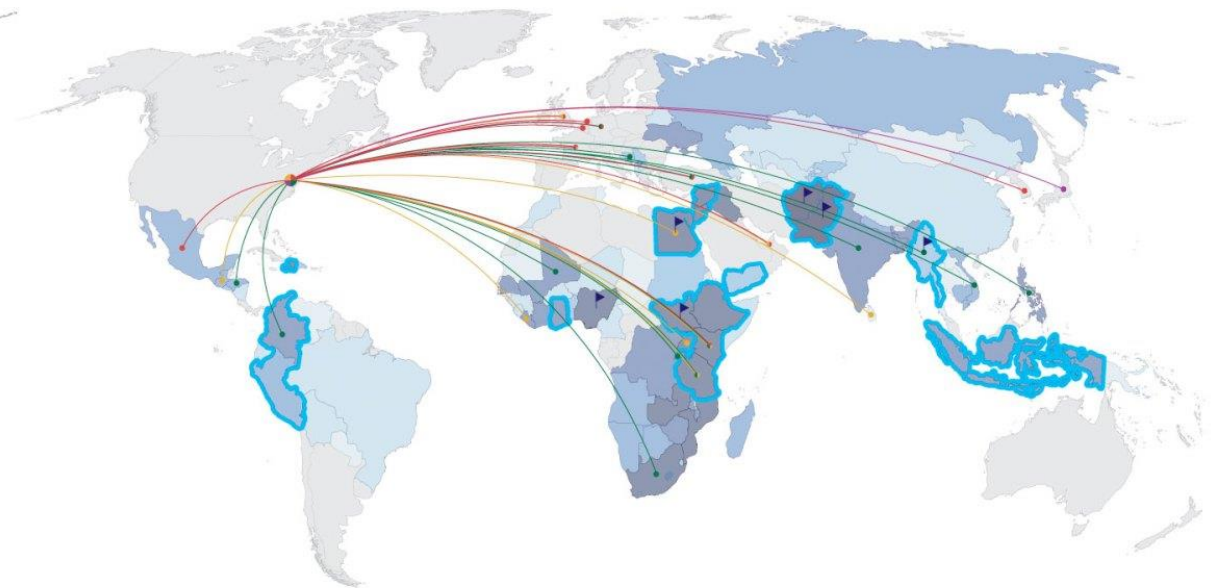
Агентство США з міжнародного розвитку – одна із провідних установ
Сполучених Штатів у сфері застосування «м'якої сили»

USAID

FROM THE AMERICAN PEOPLE

**WHERE WILL
USAID FOCUS?**

Додаток В

Емблема та карта поширення у світі Інститутів Конфуція

